Η ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

3 Σεπτεμβρίου 1843 – 3 Σεπτεμβρίου 1893.

Ἥμισυς συμπληροῦται αἰών, ἀφ' ὅτου, διὰ στασιαστικοῦ καταναγκασμοῦ, ἐπεβλήθη εἰς τὸν Ὄθωνα τὸ μεταξὺ Λαοῦ καὶ Βασιλείας συνταγματικὸν συμβόλαιον. Ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος πολιτικὸν συνταγματικὸν βίον διηνύσαμεν οἱ Ἕλληνες· λόγῳ δὲ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ καὶ τῆς γενικωτέρας ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς σημασίας, τὸ κίνημα τοῦ 1843 παρίσταται ὡς γεγονὸς κεφαλαιῶδες οὐ μόνον τῆς περιπετειώδους βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ταύτης τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἔθνους ζωῆς ἀφ' ὅτου ἐκηρύχθη καὶ ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητον. Ἡ πρώτη πεντηκονταετηρὶς τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος ἐπῆλθεν ἤδη. Ἐπὶ τῇ πεντηκοστῇ δὲ ταύτῃ πολιτικῇ ἐπετηρίδι συνοψίζω, ἐκ τῶν προχείρων ἀντλῶν πηγῶν, τὰ κατὰ τὴν παρασκευήν, τὴν ἀφετηρίαν καὶ τὴν ἵδρυσιν τοῦ Συντάγματος ἐν Ἑλλάδι ἐπιτροχάδην ἁπτόμενος τῶν γεγονότων, καὶ ἀποφεύγων νὰ εἰσδύσω εἰς κρίσεις καὶ λεπτομερείας, τὸ μὲν διότι ἡ μακρὰ κριτικὴ ἔρευνα ἀνάγεται εἰς τοῦ ἱστορικοῦ τὴν ἀποκλειστικὴν σφραῖραν, τὸ δὲ διότι ἡ φύσις καὶ ὁ χῶρος τοῦ περιοδικοῦ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνθαρρύνῃ τυχὸν παραπλησίαν διάθεσιν.

Α'.

Ὁ διατρέχων τὰ κατὰ τὸν Ἀγῶνα ψηφισθέντα ὑπὸ τῶν διαφόρων Συνελεύσεων πολιτεύματα, ἀδύνατον εἶναι νὰ μὴ σημειώσῃ τὸ σταθερὸν φαινόμενον, ὅτι ψυχὴ καὶ ἔννοια κυριεύουσα ἁπάντων τῶν πολιτευμάτων ἐκείνων, ἦτο ἡ πρὸς τὴν αὐτοδιοίκησιν καὶ τὴν δημοκρατικὴν ἐλευθερίαν τάσις τοῦ Λαοῦ, ἡ ὑπὸ τὴν αἵρεσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἐλέγχου ἀπονεμομένη, ὁσάκις ἀπενέμετο, ἐξουσία τῶν πολλῶν εἰς τοὺς ὀλίγους, καὶ ἡ καταφανὴς θέλησις τοῦ Ἔθνους νὰ μετέχῃ ἀμέσως καὶ εὐρέως τῆς διευθύνσεως τῶν ἰδίων τυχῶν. Ἡ δυσπιστία, οὐσιῶδες τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος χαρακτηριστικὸν καὶ στοιχεῖον, φαίνεται ἐλαύνουσα ἐν παντὶ τοὺς ἀστοιχειώτους πολιτικῶς καὶ ἀπερίττους τοῦ Ἀγῶνος ὁπλίτας, καὶ εἰσηγουμένη αὐτοῖς ἄκραν φειδὼ περὶ τὴν μεταβίβασιν τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἔθνους εἰς τὰς χεῖρας ἐγκρίτου ὀλιγαρχίας διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτῆς καὶ τοῦ ἐναργοῦς πατριωτισμοῦ δικαιουμένης εἰς ἀνεπιφύλακτον πίστιν. Προϊὸν αὐτὴ τῆς φύσεως τοῦ Ἕλληνος, φιλοπρώτου καὶ ἀλαζόνος, ηὐξύνθη κατὰ τοὺς μοιραίους χρόνους οὓς τὸ πρόσθεν εἶχε διατρέξει τὸ ἐξεγηγερμένον Ἔθνος· φύσις δὲ καὶ ἀνάγκη, ἐντείνασαι καὶ συμπληρώσασαι ἀλλήλας, ἐπηύξησαν τὴν ἔμφυτον καχύποπτον κλίσιν, ἐνέπνευσαν δὲ καὶ ἐκραταίωσαν εἰς τὸ Ἔθνος, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ἀτομικῆς πρωτοβουλίας καὶ τῆς παγκοίνου δράσεως, τὸ ἀρχέγονον ζηλότυπον αἴσθημα τοῦ μὴ παραιτεῖσθαι ὑπὲρ ὀλίγων τῶν ἰδίων δικαιωμάτων, καὶ τοῦ ἀσκεῖν ἄγρυπνον ἐποπτείαν, καὶ δὴ τυραννίαν ἐπὶ τῶν ἐντολοδόχων αὐτοῦ, ὁσάκις ἐκρίνετο ἀναπόδραστος ἡ εἰς τοὺς κορυφαίους μεταβίβασις ὑπὸ τοῦ λαοῦ μέρους ἢ ὅλου τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἔθνους. Τὸν Μάϊον τοῦ 1821 ἀνευρίσκομεν τὸ πρῶτον ἐπίσημον ἐθνικὸν ἔγγραφον, τὸ ὑπὸ τὸ σύνθημα τῆς «Πατρίδος» ὑπογραφὲν ἐν τῇ μονῇ τῶν Καλτεζῶν, ἥτις, μετὰ τῆς ἄλλης γεραρᾶς παρὰ τὰ Καλάβρυτα, ἔδει νὰ ἀναγνωρισθῶσιν ὡς ἐθνικὰ μνημεῖα, καὶ ὡς τοιαῦτα νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς ἐντίμους ἐξαιρέσεις καὶ προνομίας. Ἡ πρᾶξις τῶν Καλτεζῶν εἶναι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀξιοσημείωτος. Ἔγγραφον ἱστορικώτατον, προφέγγει ὡς Ἠώς, εἰς οἰωνιζομένην Αὐγὴν ἐθνικήν. Παρατηρήσεως ἄξιον εἶναι, ὅτι οἱ εἰς τὴν Μονὴν συνελθόντες «ἔχοντες καὶ τὴν γνώμην καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν ἀπόντων μελῶν» θεσπίσαντες ὅσα τὸ κατανυκτικὸν τοῦτο ἔγγραφον διαλαμβάνει περιέλαβον καὶ ῥητὸν ὅρον ἐν τῇ πράξει καθ' ὃν ἡ εἰς τὰ νεύματα τῆς ἐκλεχθείσης ἐπιτροπῆς ὑπακοὴ «θέλει ἔχει τὸ κῦρος μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς, καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως[1]». Ἐν τῇ ἐπιφυλάξει ταύτῃ, τῇ δυνηθείσῃ νὰ ἐπιροιτήσῃ καὶ νὰ ὑπερισχύσῃ κατὰ τοὺς χαλεπωτάτους ἐκείνους καιρούς, καὶ τὰς δεινὰς συνθήκας ὑφ' ἃς ἀνέτελλον, διαγιγνώσκει τις τὴν φύσιν τοῦ Ἕλληνος, καὶ τὰς ἀστικὰς ἀντιλήψεις του. Τὴν πολιτειακὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ παρέσχεν ὑπὸ ὅρους· ἀποστέργων δὲ τὴν δικτατορίαν ἀνέχεται, ἐν τῇ ἀναποδράστῳ ἀνάγκῃ, αὐτήν, ἀμβλύνων ὅμως τὴν δύναμίν της διὰ τῆς περιστολῆς τῆς διαρκείας καὶ τοῦ καταλογισμοῦ τῆς εὐθύνης. Ἀνετρέξαμεν σκοπίμως εἰς τὴν ἀρχὴν ταύτην τῆς ἀνοργάνου ἔτι συστάσεως σωματείου καὶ πράξεως ὑποτυπούσης τὸ ἀρχόμενον δημόσιον δίκαιον ἔθνους ἀγωνιζομένου, ὅπως ἐνδείξωμεν — καίτοι οἱ Ἕλληνες πάντες ἀλληλογνωριζόμεθα — τὰς ἐμφύτους τοῦ Ἔθνους ροπάς, εὐθὺς ἀμέσως σαφῶς καὶ ἀναμφισβητήτως ἐκδηλωθείσας, καὶ τὴν ἀναλλοιώτως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων κρατοῦσαν ἀρχὴν τῆς μετοχῆς τῶν πολλῶν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς χώρας, ἀρχὴν ἥτις καὶ κατὰ τύπον καὶ κατ' οὐσίαν ἐπιζήσασα καὶ ἐφαρμοσθεῖσα καθ' ἅπαντα τὰ μακρὰ διάμεσα στάδια τῆς ὀδυνηρᾶς τοῦ Ἔθνους ζωῆς, ἀνέστη καὶ ἐκράτησεν ἰσχυρότερον, ὡς ἀπαύγασμα ἀναπόδραστον τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ Ἔθνους, εἰς τὴν πρώτην ἐπίκαιρον καὶ ἐπίσημον ἀφετηρίαν.

Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, τὸ Σύνταγμα τοῦ Ἄστρους, τὸ Σύνταγμα τῆς Τροιζῆνος, αἱ

[1] Συλλογὴ Μάρουκα Τόμ. Α'. Σελ. 3—4.

ἄλλαι εἰδικώτεραι ἢ γενικώτεραι πρὸ ἢ μετὰ Συνελεύσεις τῶν Κοινοτήτων ἢ τοῦ Ἔθνους διαπρυσίως ἀνέδειξαν ἐπικρατοῦσαν τὴν ἰδέαν τοῦ εὑρέως καὶ ἀπ' εὐθείας μετέχειν τοὺς πολλοὺς ἐν τῇ διοικήσει τῶν κοινῶν. Οὐχὶ ὅπως ἐξάρω ἢ ὅπως ψέξω τὴν ἀκατανίκητον ταύτην τάσιν, ἀλλὰ διότι ὑπάρχει, σημειῶ ἰδιαιτέρως αὐτήν. Δυσχερῶς ἡ φιλόπρωτος Ἑλληνικὴ φύσις ἐνδίδει καὶ εἰς τὴν μᾶλλον μεμαρτυρημένην ὑπεροχήν· ὅταν δὲ ἡ ὑπεροχὴ αὕτη βουλεύεται αὐταρχικῶς, κἂν ἐνίοτε ὁ Ἕλλην φαίνεται ἀνεχόμενος τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἑνός, ἀναζητεῖ ὅμως φριμάσσων εἰς τοὺς τύπους τὴν θεραπείαν καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς ἰδέας, ἥτις μένει πάντοτε ἡ κυριεύουσα· ὅτι τὴν δύναμίν του ὁ εἷς ἐκεῖνος ἀρύεται ἀπὸ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς ἐγκρίσεως τῶν πολλῶν. Ὁ Καποδίστριας καὶ οἱ κράτιστοι τοῦ Ἀγῶνος πολιτευταὶ ὑπέστησαν μέχρι σκληρότητος τὴν τάσιν τοῦ Ἔθνους νὰ ὑποκαθίσταται εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν ἰδίων ὑποθέσεων. Τῆς αὐτῆς ἐμφύτου καὶ ἀκαταμαχήτου ῥοπῆς θῦμα ἔπεσεν ὁ Ὄθων. Νεανίσκον ἐδέχθη αὐτὸν ἀσκεπὴς Ὁμηρικὴ γενεὰ καμφθεῖσα, ἡ χαλύβδινος ἐκείνη, πρὸ τῆς μορφῆς τοῦ βασιλέως καὶ τῶν γονητειῶν καὶ τῶν ἰδεῶν ἃς ἐξεπροσώπει. Τῆς πρώτης ὅμως ἐντυπώσεως παρελθούσης, τὰ ἔνστικτα τοῦ Ἔθνους ἀνέκτησαν τὸ ἑαυτῶν κῦρος. Τὰς συγκεντρωτικὰς τάσεις τῆς Ἀντιβασιλείας διέσεισαν ἐπικίνδυνοι ἐσωτερικοὶ κλονισμοὶ ἀθρόοι ἐπακολουθήσαντες πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐνηλικίωσιν καὶ τὴν εὔνομον τοῦ Ἡγεμόνος κυβέρνησιν. Ὁ ἀκόρεστος πόθος, ὁ ἐκ φύσεως καὶ παραδόσεως ἀδιαλείπτως τρεφόμενος, τοῦ μετέχειν τοὺς πολλοὺς εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν, καὶ τοῦ κανονίζειν τὰς ἑαυτῶν τύχας διὰ τῆς ἰδίας ἀνεπηρεάστου βουλήσεως, σφοδρότερος ὁσημέραι ἥλισκε τὰς ψυχάς, παρὰ πάντα δὲ τὰ φιλελεύθερα νομοθετήματα, ἅτινα κατεστάθησαν ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἀθιάστου πρωτοβουλίας τοῦ Ἡγεμόνος πηγάσαντα, καὶ ἄνευ τῆς μετοχῆς τοῦ Ἔθνους, ἡ δυσπιστία ὅμως πρὸς τὸν βασιλέα, δεξιῶς καλλιεργουμένη καὶ ἔξωθεν, ἐκραταιοῦτο ὁσημέραι, καὶ ἤδη ἡ παραχώρησις Συντάγματος εἰς τὸ Ἔθνος εἶχεν ἀποβῆ τὸ σύνθημα ὑφ' ὃ ἐσκέπτετο τὸ Ἔθνος, εἰργάζετο καὶ ἠύξετο. Τιμᾷ τὴν μνήμην τοῦ Ὄθωνος ἡ ἐφεκτικότης αὐτοῦ περὶ τὸ παρασχεῖν μείζονας πρὸς τὴν χώραν ἐλευθερίας, καὶ δὴ Σύνταγμα, ἐὰν ἐφρόνει ὅτι πολιτεία τοιαύτη θὰ ἐτραυμάτιζεν ἀνηκέστως τὸν ἐθνικὸν βίον, καὶ θὰ ἐπεβράδυνε τὴν πλήρωσιν τῶν ἰδανικῶν αὐτοῦ. Εἰς τὴν φεγγοβολίαν ὅμως τῆς τιμῆς ταύτης ὑποκαθίσταται ἡ σκιὰ ὅτι δὲν ἀπεσύρθη τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς ὁπότε τοῦ Συντάγματος ἡ παραχώρησις, εἰς ζήτημα ἀδιαταράκτου ἐσωτερικοῦ βίου ἀναχθεῖσα, ἀπέβη ἀναπόδραστος, καὶ ὅτι, παραχωρήσας αὐτὸ τὸ ἐπεβουλεύθη συστηματικῶς καὶ διαρκῶς εἶτα, ὡσεὶ ἂν ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐβιάσθη νὰ τὸ παραχωρήσῃ, καὶ ὡσεὶ ἂν ἐβουλεύθη νὰ ἐγκαθιδρύσῃ νέον εἶδος ἀντιπροσωπευτικοῦ πολιτεύματος, βάσιν ἔχοντος τὴν ὕπαρξιν Βουλῆς ἀντιπροσώπων σιωπηλῆς καὶ πειθηνίου, καὶ σκοπὸν ἐχούσης νὰ ὑπακούῃ μόνον εἰς κελεύσματα Ὑπευθύνου — Ἀνευθύνου ἐκλέγοντος τούτου, ἀπὸ τοῦ βάθους τοῦ γραφείου αὐτοῦ, πρὸς χλεύην καὶ εἰρωνίαν τοῦ θεσμοῦ, τοὺς λαϊκοὺς τῆς χώρας ἀντιπροσώπους. Θὰ παραμείνῃ πάντοτε πρόβλημα ὁ ἀκριβὴς τοῦ Ὄθωνος χαρακτηρισμός. Ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ἱπποτικὸς καὶ εὐσυνείδητος ἡγεμών, πλέον δὲ τῆς γεννησάσης αὐτὸν πατρίδος ἠγάπησε τὴν χώραν ἐφ' ἧς ἐκλήθη νὰ βασιλεύσῃ. Ἐνστερνισθεὶς τοὺς πόθους καὶ τὰ ἰδεώδη αὐτῆς ἀνεδείχθη ὁ εἰλικρινέστερος, ὁ μᾶλλον διαπρύσιος καὶ θερμὸς ἐργάτης τῶν ὀνείρων αὐτῆς. Ζήτημα ὅμως γεννᾶται πῶς θὰ συμβιβάσῃ τις τὸν ἔντιμον χαρακτῆρα τοῦ χρηστοῦ ἡγεμόνος, πρὸς τὰς ἐπιόρκους ἐπιθέσεις αὐτοῦ κατὰ πολιτεύματος ὅπερ ἔστερξε καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν χώραν, καὶ οὕτινος ὤμοσε τὴν τήρησιν. Ὁ Ὄθων, ὡς πολίτης καὶ ἰδιώτης κρινόμενος ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀνεπίληπτος· ἐξ ἀνατροφῆς ὅμως καὶ χαρακτῆρος ἠγνόει τὴν τέχνην τοῦ ἐν ἀνάγκῃ δίδειν ὀλίγον ὅπως περισώζῃ τὸ ὅλον. Καὶ τῆς ἀγνοίας ταύτης, τῆς ἥκιστα ἁρμοζούσης εἰς ἡγέτας λαῶν, εἰς ἣν ἐπίκουρος ἤρχετο τὸ ἀπόλυτον τῆς γνώμης, ἡ ἔμφυτος τοῦ ἀνδρὸς ἀκαμψία καὶ ὑπερηφάνεια, ἅμα δὲ καὶ ἐπίμονός τις προσήλωσις εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰς ἐσχάτας λεπτομερείας, ἔπεσε θῦμα παρασύρας καὶ τὸ καταχειμασθὲν ἔθνος εἰς τὰς μετέπειτα κρίσεις, καὶ τὰς ἀβεβαιότητας ἐσωτερικῶν περισπασμῶν. Ὁ χρόνος, καὶ τῆς σοφῆς πείρας τὰ διδάγματα ἀμνηστεύουσιν ἴσως τὴν εὐγενῆ τοῦ Ὄθωνος μορφήν, σήμερον δὲ τὸ ὄνομά του διεγείρει ἀθρόας συμπαθεῖς συγκινήσεις καὶ ἀνάγει ποθεινὸν στεναγμόν, πολλὰ ἐγκλείοντα καὶ σημαίνοντα, εἰς τὰ χείλη τοῦ πολίτου. Οἱ ἡγούμενοι ὅμως τῶν Ἐθνῶν, τὰ ἱστορικὰ καὶ πολιτειακὰ ὅμως ἔργα δὲν κρίνονται διὰ τῆς καρδίας ἢ τῆς ποιήσεως. Τῆς ἱστορίας ἡ ἀλύγιστος σμίλη, ἀτάραχος καὶ ἀσυγκίνητος, διὰ δικαίας ἀλλὰ τραχείας χειρός, ἀναμοχλεύει τὰς σάρκας, καὶ ἀνευρίσκουσα τὸ τυχὸν εὐπαθὲς ἢ νοσηρὸν ἐνδεικνύει αὐτὸ εἰς τοὺ ἱστορικοῦ τὴν λεπίδα καὶ τὸ καυτήριον.

Ἐφίσταται ὁ χρόνος καθ' ὃν αἱ ἀοριστίαι τῶν ἐνδιαθέτων λογισμῶν καὶ τῶν ἀποφάσεων αἱ ταλαντεύσεις ἐνδίδουσι πρὸ τῆς σαφηνείας καὶ ὁριστικότητος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰτημάτων. Ἐσμὲν εἰς τὰς παραμονὰς τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1843. Αἱ κατ' οἶκον ὁμιλίαι καὶ σκέψεις, αἱ παρορμήσεις καὶ οἱ σχετλιασμοὶ ἀποβαίνουσιν ἤδη τοῦ Δήμου κτῆμα. Τοὺς λογισμοὺς αὐτοῦ οὐδεὶς κρύπτει, καὶ οὐδεὶς συγκαλύπτει τοὺς συνταγματικοὺς πόθους του. Ὁ τύπος, ἀπόστολος καὶ ἑρμηνευτὴς τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, ἀπτοήτως καὶ ἀνενδότως ἐπιτελεῖ τὸ μέγα μέρος, ὅπερ ἔλαχεν αὐτῷ. Ἀσυνήθης ἀναβρασμὸς κρατεῖ καθ' ἅπαν τὸ Κράτος, καὶ ἡ πάντοτε ζέουσα πολιτικὴ καὶ κομματικὴ ζωὴ ἀνακοχλάζει ἤδη βιαιότερον καὶ θορυβωδέστερον. Ἡ Αὐλὴ μόνη φαίνεται ἀγνοοῦσα τὴν μυκωμένην κρίσιν, καὶ ἡ κυβέρνησις τοῦ Ὄθωνος, ἡ τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐκείνην φλεγμονὴν ἀδικαιολογήτως ὑποτιμῶσα, καὶ φρονοῦσα ὅτι ὀψέ ποτε ἐτρέποντο ἐπὶ τὴν χειρίστην ὁδὸν τὰ πολιτικὰ πράγματα — διότι μυωποῦσα εἰς τὴν ὀξύτητα τῶν φαινομένων ὑπελάμβανεν αὐτὰ παροδικὰ καὶ συνήθη — θὰ ἤρκουν ἀμοιβαί τινες, δελεασμοὶ πολιτικῶν ἢ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν, ἐπίδειξις δὲ καὶ ἀπόδειξις ἄκρας αὐστηρότητος, ὅπως κατασταλῇ πᾶν κίνημα καὶ διασκεδασθῇ πᾶν νέφος ἐγκυμονοῦν καταιγίδα. Ἡ σύγχρονος χρονογραφία τῆς ἐποχῆς περιέσωσεν ἡμῖν τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν μορφὴν τῆς χώρας. Τὰ πνεύματα ἦσαν ἐξημμένα. Φῆμαι περὶ συνωμοσιῶν καὶ ἐπαναστάσεων διέτρεχον τὸ Κράτος, καὶ τὸ ἀόριστον ἐκεῖνο αἴσθημα, τὸ πλῆρες δέους καὶ ἀνησυχίας, τὸ πρόδρομον μεγάλων γεγονότων, κατεῖχεν ἀμερίστως καὶ ἐτάρασσε τὰς ψυχάς. Ἡ κυβέρνησις ἦτο ἀντιδημοτική, εὐμενέστερον δὲ δὲν ἐκρίνετο καὶ ἡ δυναστεία. Τὰ φαινόμενα ταῦτα, ἀραιὰ τὸ κατ' ἀρχάς, πολλαπλάσια βραδύτερον, ἐπυκνώθησαν εἰς τὴν πολιτικὴν ἀτμοσφαῖραν, ὁμοια πρὸς τοὺς ἀδιοράτους τὸ κατ' ἀρχὰς ἀτμοὺς τοῦ ὁρίζοντος, ἀλλ' οἵτινες, μικρὸν κατὰ μικρόν, εἰς ὄγκον νεφέλης μελανῆς συμπυκνούμενοι, σκιάζουσι τὴν αἰθρίαν τῆς ἡμέρας καὶ χαλκεύουσιν ἐν τοῖς ἰδίοις στέρνοις τὸν κεραυνόν. Ἡ κυβέρνησις τέλος ἀφυπνίσθη· καταληφθεῖσα ὅμως ἐξ ἀπίνης δὲν εἶχε τὸν καιρὸν νὰ βουλευθῇ ἐν ἠρεμίᾳ ψυχῆς, μετ' εὐστοχίας δὲ καὶ σκοπιμότητος νὰ προβῇ καταλλήλως καὶ μεθοδικῶς εἰς τὰ ἀποτρεπτικὰ τῆς πολιτικῆς θυέλλης μέτρα. Ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς παραζάλης ἐνήργησε μετὰ σπασμωδικῆς βίας, πρῶτον δὲ μέτρον ἔγνω νὰ σκεφθῇ τὴν ἄμεσον σύλληψιν πολιτευτῶν καὶ στρατιωτικῶν, τὴν σύστασιν στρατοδικείου καὶ τὴν παραπομπὴν ἐνώπιον αὐτοῦ τῶν ὑπόπτων ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τοῦ καθεστῶτος. Ἦτο τότε ἡ 2α Σεπτεμβρίου τοῦ 1843. Ἡ φήμη, εἴτε ἀληθὴς ἦτο, εἴτε ψευδής, εἴτε σκοπίμως ἐκυκλοφόρησε, εἴτε ὡς ἀποτέλεσμα ραγδαίως ἀπορασισθέντων μέτρων προῆλθε, περιῆλθεν εἰς γνῶσιν τῶν ἐνδιαφερομένων, ὑπηγόρευσε δὲ αὐτοῖς ταχύτητα, ἧς ἀμελουμένης, θὰ ἐκινδύνευεν ὁ σκοπός, κινδυνευούσης καὶ αὐτῆς τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς ζωῆς ἴσως τῶν συνωμοτῶν. Ἡ νὺξ τῆς 2ας πρὸς τὴν 3ην Σεπτεμβρίου διήνυεν ἤδη τὸν δρόμον αὐτῆς. Ἡ πόλις ἦτο ἔρημος, οὐδεὶς δὲ ἀμύητος τῶν τεκταινομένων οὐδὲ τοὺς σφυγμοὺς τῆς κοινωνίας ψηλαφήσας, καὶ εἰς τὰ ἀναπαλλόμενα αἰσθήματα αὐτῆς ἐμβαθύνας, ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τὸ βραχὺ ἐκεῖνο νυκτερινὸν διάστημα καθ' ὃ, ἀδιατάρακτος γαλήνη καὶ εἰρήνη ἐκράτει εἰς τὴν πόλιν, ἔμελλε νὰ παρασκευάσῃ, νὰ ἐκκολάψῃ καὶ νὰ ἀνδρώσῃ τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα[1]. Ψυχὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Καλλέργης ὅστις ὑπὸ τὴν δικαιολογίαν τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως, ἐξῆλθε τὴν νύκτα ἄγων τὸ ἱππικόν. Καὶ τοῦτο μὲν ἦτο τὸ πρόσχημα· κυρίως ὅμως ὁ Καλλέργης τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἱππικοῦ ἐξῆλθεν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἀναμένων τὸ σύνθημα τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ἀλλ' ἡ ὥρα παρήρχετο καὶ οὐδεὶς ἐκινεῖτο. Ὁ Καλλέργης ἤρξατο ἀνησυχῶν, καὶ τὰς βασίμους αὐτοῦ ἀνησυχίας ἐπέτεινεν ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Μακρυγιάννης, ὅστις μὲ ἐνόπλους ἔμελλε νὰ ἐκκινήσῃ τὴν αὐτὴν ὥραν πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ συνωμοτικοῦ σχεδίου, ἐπολιορκεῖτο εἰς τὸν οἶκον του, ἐπέκειτο δὲ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἡ σύλληψίς του. Τοῦτο ἐπετάχυνε τὴν ἐνέργειαν τοῦ Καλλέργη. Σπεύσας εἰς τὸν στρατῶνα, ὁπότε ἤδη εἶχε παρέλθει τὸ μεσονύκτιον, ἐκάλεσε τὴν φρουρὰν εἰς τὰ ὅπλα, πρὸς ἀξιωματικοὺς δὲ καὶ ὁπλίτας λαλῶν ἐκθέτει τὴν κατάστασιν τοῦ Ἔθνους, καὶ ἐρωτᾷ ἐὰν στέργωσι νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν εἰς κίνημα σκοποῦν τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς χώρας. Τὸ ἀπροσδόκητον τῆς προτάσεως ἐκπλήσσει τὸ κατ' ἀρχάς· ἀλλ' ἱκανοὶ ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν, τῶν μεμυημένων ἤδη εἰς τὴν ὑπόθεσιν, περιστοιχίζουσι τὸν Καλλέργην ἀποδεχόμενοι τὴν πρότασιν, καὶ ἐν τῇ στιγμῇ τῆς συναρπαγῆς οἱ ὑπολειφθέντες μιμοῦνται τοὺς συναδέλφους των. Ἡ φρουρὰ ἐάλω διὰ τοῦ λόγου, καὶ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Καλλέργη «Ζήτω τὸ Σύνταγμα» ἀντηχεῖ, ἐπαναλαμβάνουσα τὴν ζητωκραυγήν, ἡ φωνὴ τῆς φρουρᾶς. Μὲ τὴν μουσικὴν ἐπὶ κεφαλῆς ὁ Καλλέργης, ἡγούμενος τότε τῆς φρουρᾶς, φθάνει εἰς τὰ Ἀνάκτορα· κραυγαὶ «Ζήτω τὸ Σύνταγμα» ἠχοῦσι στεντορείως καὶ ἡ μουσικὴ τονίζει ἐνθουσιώδη ἐμβατήρια. Ἀπόσπασμα ἱππέων πέμπεται πρὸς τὸν Μακρυγιάννην, ὅστις, ἐν ἀποκλεισμῷ διατελῶν ὑπὸ χωροφυλάκων, παρέμενεν ἀκινητῶν ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, καθόσον οἱ χωροφύλακες εἶχον περιορισθῆ νὰ κυκλώσωσιν ἁπλῶς τὸν οἶκον τοῦ Μακρυγιάννη, καὶ εἰς ἐχθροπραξίας προέβησαν μόνον ὁπότε τινὲς τῶν ἀποκεκλεισμένων πυροβολήσαντες ἔσωθεν, ἐφόνευσαν τρεῖς χωροφύλακας. Ἐν τούτῳ ὅμως τῷ μεταξὺ ἠκούσθησαν αἱ φωναὶ «Ζήτω τὸ Σύνταγμα» ἠχοῦσαι ἐκ τῆς πλατείας τῶν Ἀνακτόρων, καὶ ἐνῷ ἀμοιβαῖαι παρορμήσεις καὶ προτροπαὶ ἀντηλλάσσοντο, τὸ πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τοῦ Μακρυγιάννη ἔριπον σῶμα ἔρθανεν ἐπὶ τόπου. Ἐξηγήσεις ἐδόθησαν τότε, τὸ συμφέρον τῆς Πατρίδος καὶ ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Ἕλληνος ἐπεκλήθη μετὰ συγκινήσεως, πολιορκοῦντες δὲ καὶ πολιορκούμενοι ἐβάδισαν πρὸς τὰ Ἀνάκτορα ὑπὸ τὸ ἐπαναστατικὸν σύνθημα «Ζήτω τὸ Σύνταγμα».

Ἀλλ' ὁ θόρυβος τῶν ἐνόπλων καὶ τῆς μουσικῆς οἱ ἦχοι, ὁ ποδοβολητὸς τῶν ἱππέων, οἱ ἀρξάμενοι νὰ ῥίπτωνται τουφεκισμοί, αἱ κραυγαὶ καὶ αἱ παρακελεύσεις τοῦ πλήθους ἐξήγειραν ἐν τέλει τὴν πόλιν, καὶ μετὰ τῆς πόλεως τὴν Αὐλήν. Ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργὸς Βλαχόπουλος, ἐξελθὼν τῶν Ἀνακτόρων, συλλαμβάνεται καὶ μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Βασιλέως τίθεται ὑπὸ κράτησιν. Ὁ Ὄθων, προβάλλων ἀπὸ τοῦ παραθύρου, διαπυνθάνεται τῶν γιγνομένων τὴν αἰτίαν, ἀκούει δὲ παρὰ τοῦ Καλλέργη ὅτι Λαὸς καὶ Στρατὸς ζητοῦσι Σύνταγμα. «Θὰ μελετήσω τὸ αἴτημά των, ἀπήντησεν ὁ Ἡγεμών, ἀλλὰ πρὸ τούτου πρέπει νὰ διαλυθῶσι πάντες». Ἀνθίσταται ὁ Καλλέργης ζητῶν τὴν ἄμεσον τοῦ Ἡγεμόνος ἀπόφασιν, ἐν τούτῳ δέ, διὰ τοῦ διαγγελέως Στάϊνστορφ, μηνύουσιν ἐκ τῶν

[1] Τὰ τῆς ἐπαναστατικῆς νυκτὸς τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1843 σταχυολογῶ ἐν περιλήψει ἀπὸ τοῦ ἐκτάκτου παραρτήματος τῆς πολιτικῆς ἐφημερίδος «Ἀθηνᾶς» τῆς 3 Σεπτεμβρίου καὶ ἀπὸ τοῦ κυρίου ἄρθρου τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος τῆς 8 7βρίου 1843 ἀρ. 1047.

Ἀνακτόρων εἰς τὸν λοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ Σχινᾶν νὰ σπεύσῃ μετὰ τῶν πυροβόλων ἐπὶ τόπου. Ὁ Σχινᾶς ὑπήκουσεν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἑνωθῇ καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ, κραυγάζων καὶ οὗτος «ζήτω τὸ Σύνταγμα». Οἱ τυχὸν ἐκ τῶν χωροφυλάκων ἀντιδοξοῦντες ἔπι συνελήφθησαν καὶ ἐφυλακίσθησαν, μετὰ μικρὸν δέ, οὐδενὸς κωλύοντος, ἀλλὰ μᾶλλον προτρέποντος, ἄπειρον λαοῦ πλῆθος, οὐδενὸς κινδύνου ὑπάρχοντος καὶ οὐδεμιᾶς συγκρούσεως ἀπειλουμένης, κατέκλυσε τὴν πρὸ τῶν Ἀνακτόρων πλατεῖαν. Περὶ τὴν 3ην ὥραν τῆς πρωΐας, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Λαοῦ, ἐκλήθησαν οἱ Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας οἵτινες, τμηματικῶς ἐρχόμενοι, ἐπευφημοῦντο ἑκάστοτε ζωηρότατα. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἔσπευσε νὰ προσέλθῃ ὁ στρατηγὸς Τσούρτς. Ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος, οἱ λίαν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν συνωμοσίαν λαβόντες, σπεύδουσιν εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας· ἀνάπτονται τὰ ῥῶτα, καὶ διὰ τοῦ λαοῦ καλοῦνται ἐν τάχει εἰς τὸν τόπον τῆς συνεδριάσεως οἱ λοιποὶ Σύμβουλοι. Αὐτοστιγμεί, περὶ τὴν 4ην πρωϊνὴν ὥραν τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συντάσσει προκήρυξιν δι' ἧς ἐκφράζει εὐχαριστίας πρὸς τὸν λαὸν τῆς πρωτευούσης, τὴν φρουρὰν καὶ τὸν λοιπὸν στρατὸν «διὰ τὴν ἀξιοθαύμαστον διαγωγὴν τὴν ὁποίαν ἔδειξαν εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἐνεργήσαντες ἀφ' ἑνὸς μὲ πατριωτισμὸν κατὰ τὰ συμφέροντα τοῦ τόπου, καὶ διατηρήσαντες ἀφ' ἑτέρου τὴν μεγαλητέραν ἡσυχίαν καὶ τάξιν, ἰδίως καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν στρατόν, τὸ συμβούλιον κηρύττει ὅτι εἰς τὸ μέρος τὸ ὁποῖον ἔλαβεν εἰς τὸ ἐθνικὸν τοῦτο κίνημα ὑπηγορεύθη ἀπὸ τὴν συναίσθησιν τῆς ἀνάγκης καὶ τῶν συμφερόντων τοῦ Ἔθνους, καὶ ἔπραξε σύμφωνα μὲ τὴν τιμὴν καὶ τὸ καθῆκον καὶ τὰ παρὰ τῶν ἐθνικῶν Συνελεύσεων προαποφασισθέντα, ἐνθυμηθεὶς ὅτι ὁ στρατιώτης ἐλευθέρου ἔθνους εἶναι πολίτης πρὶν ἢ εἶναι στρατιώτης[1]». Ὁ Λόντος ἐγνωστοποίησε τὴν προκήρυξιν ταύτην εἰς τὸν πρὸ τῶν Ἀνακτόρων λαὸν καὶ στρατόν, πρεσβεία εἰδικὴ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ καταρτισθεῖσα, ἀνεκοίνωσε τὰ ψηφισθέντα ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου πρὸς τὸν Ὄθωνα, ὅτε δὲ ὁ ἥλιος ἐρώτισε τὰ γινόμενα ὁ Σῖμος ἀνέγνω εἰς ἐπήκοον τὴν διακήρυξιν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, στρατιῶται δὲ καὶ πολῖται ὤμοσαν αὐθορμήτως τὸν ὅρκον ὃν καθίστα τὸ νέον καθεστώς.

Ἐν τούτοις οἱ παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ Αὐλῇ πρεσβευταὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων σπεύδουσι παρὰ τῷ Βασιλεῖ. Οἱ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων, ἔτι δὲ καὶ οἱ τῆς Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας συνιστῶσιν εἰς τὸν Καλλέργην νὰ σεβασθῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἡγεμόνος καὶ ζητοῦσι νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Ὁ Καλλέργης ἀπαντᾷ ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ Βασιλέως εἶναι ἱερόν, ἀναβάλλει ὅμως νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις εἴσοδον, ἄχρις ὅτου τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Βασιλέως. Ὁ τῆς Πρωσσίας καὶ ὁ τῆς Αὐστρίας πρεσβευτὴς διαμαρτύρονται, ἐνῷ σιγῶσι πρὸ τῆς ἀπαγορεύσεως οἱ πρεσβευταὶ τῶν τριῶν προστατίδων δυνάμεων. Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἀπευθύνει αὐτοστιγμεὶ δήλωσιν πρὸς τὸν Ἡγεμόνα καθ' ἣν «τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συμμετέχον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν εὐχῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ ἀπολαμβάνον τὴν ὁποίαν ἡ ἀκαταμάχητος φορὰ τῶν πραγμάτων τὸ ἀναγκάζει νὰ ἐνδυθῇ ἔκτακτον δύναμιν πρὸς τοῦ Θρόνου καὶ τοῦ Ἔθνους τὴν σωτηρίαν, σπεύδει νὰ καθυποβάλῃ εὐσεβάστως εἰς τὴν ἄμεσον καὶ πλήρη ἀποδοχὴν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος τὰ ἀκόλουθα μέτρα[1]». Τὰ μέτρα ταῦτα ἦσαν 1ον ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ὑπουργείου. Ὡς μέλη δὲ τοῦ νέου ὑπουργείου τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας συνίστα τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν ὡς πρωθυπουργὸν καὶ ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν, τὸν Ἀνδρέαν Λόντον ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν, τὸν Κανάρην ὑπουργὸν τῶν ναυτικῶν, τὸν Ρήγαν Παλαμήδην ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν, τὸν Δρόσον Μανσόλαν ὑπουργὸν τῶν οἰκονομικῶν, τὸν Λέοντα Μελᾶν ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης καὶ τὸν Μ. Σχινᾶν ὑπουργὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Δεύτερον μέτρον προέτεινε τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας τὴν ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς σύγκλησιν ἐθνικῆς συνελεύσεως «μελλούσης νὰ σκεφθῇ καὶ συναποφασίσῃ μετὰ τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς τὸ ὁριστικὸν σύνταγμα ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ὁποίου θέλουν τεθῶσιν εἰς τὸ ἑξῆς ὁ Θρόνος καὶ τὸ Ἔθνος[2]». Ἀξία ἀναγραφῆς καὶ προσεκτικῆς μελέτης εἶναι ἡ τελευταία παράγραφος τῆς σαφοῦς καὶ ἐκφραστικωτάτης ταύτης δηλώσεως. «Τὰ μέτρα ταῦτα, Βασιλεῦ», λέγει τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας πρὸς τὸν Ὄθωνα «συμπεριλαμβάνονται σήμερον μὲ τὸν καθαρώτερον τρόπον εἰς τὰς ζωηρὰς ἐκφράσεις τῶν εὐχῶν καὶ ἀναγκῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, τῶν ὁποίων τὸ Συμβούλιον γίνεται ἤδη ὁ πιστὸς διερμηνεὺς ἐνώπιον τῆς Ὑ. Μ. Εἶναι συνέπεια ἀναπόφευκτος τῆς δικαιοτάτης ἀπαιτήσεώς του διὰ τὴν ἄμεσον πραγματοποίησιν ὅλων τῶν ἐγγυήσεων ὅσας αἱ προλαβοῦσαι ἐθνικαί του Συνελεύσεις, αἱ πράξεις τῆς Συμμαχίας, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀναδεχθέντος τὸν Ἑλληνικὸν Θρόνον καθιέρωσαν. Εἶναι, τέλος, μέτρα, τὰ ὁποῖα τὸ Συμβούλιον, σύμφωνον μὲ τὸ Ἔθνος, θεωρεῖ ἐν πεποιθήσει ὄχι μόνον ὡς κατεπείγοντα, ἀλλὰ καὶ ὡς τὰ μόνα σωτήρια»[3]. Ὁ Ὄθων ἀπεδέξατο παραχρῆμα τὰς

[1] Ἐφ. τῆς Κυβερνήσεως τῆς 3 7βρίου 1843. Ἀρ. 31.

[1] Οἱ τὴν δήλωσιν ταύτην πρὸς τὸν Ἡγεμόνα ὑπογράψαντες ἦσαν οἱ ἑξῆς Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας· Γ. Κουντουριώτης πρόεδρος, Π. Μαυρομιχάλης, Β. Βουδούρης, Ρ. Τζούρτζ, Α. Μοναρχίδης, Α. Λοιδωρίκης, Γ. Αἰνιάν, Ν. Ρενιέρης, Α. Μαυρομιχάλης, Α. Ηαΐκος, Χ. Κλονάρης, Ρ. Παλαμήδης, Ν. Σιλίβεργος, Α. Λόντος, Γ. Ψύλλας, Κ. Ζωγράφος, Π. Νοταρᾶς, Ἀναστ. Λόντος, Α. Μεταξᾶς, Τ. Μαγγίνας, Ν. Ζαχαρίτσας, Κ. Καρατζᾶς, Π. Σούτσος, Ν. Γ. Θεοχάρης, Γ. Πραΐδης, Δ. Μανσόλας, Α. Πολυζωΐδης, Σ. Θεοχαρόπουλος, Γ. Σπανιολάκης, Σ. Τρικούπης.

Ἐφ. τῆς Κυβερνήσεως τῆς 9ης Σεπτεμβρίου 1843. Ἀρ. 32.

[2] Αὐτόθι.

[3] Αὐτόθι.

προτάσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὑπέγραψε δὲ ἀμέσως τὰ σχετικὰ διατάγματα. Τὸ ἄχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὕστατον μοναρχικὸν ὑπουργεῖον ἀποτελούμενον ἀπὸ τοὺς Ἀντώνιον Κριεζῆν πρόεδρον, καὶ τοὺς ὑπουργοὺς Χρηστίδην, Ι. Ρίζον, Γ. Ράλλην καὶ Ἀλεξ. Βλαχόπουλον, ὑπεχώρησε, αὐτοστιγμεὶ δὲ τὸ νέον ὑπουργεῖον ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες, προταθέντες ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου, ἐμνημονεύθησαν ἤδη, παρουσιάσθη πρὸ τοῦ Βασιλέως, ὤμοσε τὸν ὅρκον, καὶ ἐδημοσίευσε δέκα διατάγματα, τινὰ τῶν ὁποίων, ὡς ἡ ἀναγραφὴ τῆς 3ης Σεπτεμβρίου ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς, ἡ ἔκφρασις εὐχαριστιῶν πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς στάσεως Καλλέργην καὶ Μακρυγιάννην, καὶ τὸν στρατὸν «διὰ τὴν εὐταξίαν καὶ ἀσφάλειαν» τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἡ ἵδρυσις ἀριστείου τῆς συνταγματικῆς μεταβολῆς[1] κατεπίκραναν τὸν Ἡγεμόνα, καὶ ὑπέβαλον εἰς ἐξευτελιστικὴν ταπείνωσιν τὴν ἀγέρωχον αὐτοῦ ὑπερηφάνειαν. Αὐθημερὸν τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον ἀπηύθυνε προκήρυξιν «πρὸς τοὺς Ἕλληνας» δι' ἧς ἀνήγγελλεν ὅτι εἰσηκούσθησαν αἱ εὐχαὶ τοῦ Ἔθνους, ὅτι λαός, στρατὸς τῆς πρωτευούσης καὶ τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ἐξέφρασαν πρὸς τὸν Ἡγεμόνα τὰς διαθέσεις τοῦ Ἔθνους περὶ συγκαλέσεως Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ὁριστικοῦ Συντάγματος ἃς εὐχαρίστως ἀπεδέχθη ὁ Βασιλεύς. Τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον συνίστα ἀκολούθως τάξιν καὶ ἡσυχίαν «ἵνα δυνηθῶμεν νὰ ἀποδείξωμεν ὅτι γνωρίζομεν νὰ ἐκτιμῶμεν καὶ τὰ ἀληθῆ συμφέροντα τῆς πατρίδος μας, καὶ τὸν εὔσχημον τρόπον καθ' ὃν αὐτὰ δύνανται νὰ πραγματοποιηθῶσι[2]».

Οὕτως ἤρξατο, ἐπετελέσθη καὶ ὑπερίσχυσε τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου τοῦ 1843, καρπὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἡ ἀποδοχὴ τοῦ Μονάρχου νὰ συγκαλέσῃ ἐντὸς μηνὸς Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὅπως συζητήσῃ καὶ ψηφίσῃ τὸ Σύνταγμα.

Β'.

Εἶναι ἡ 8η Νοεμβρίου τοῦ 1843. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγ. Εἰρήνης ἀντηχεῖ ἐκ τῆς θρησκευτικοπολιτικῆς τελετῆς, καὶ ὁ Βάμβας ἐκφωνεῖ τὸν πανηγυρικόν. Εἰς πᾶσαν περίπτωσιν χαρμόσυνον ἢ θλιβερόν, εἰς πᾶν γεγονὸς κλέους ἢ ἀγώνων παραγωγὸν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία συνέπλεξαν ὀρθῶς καὶ ἐκ σεβαστῆς κληρονομίας τὸν Ἱερὸν Ναὸν καὶ τὴν λαϊκὴν συνέλευσιν, τὸν Κλῆρον καὶ τοὺς πολιτευτάς, τὸν σταυρὸν καὶ τὸ ξίφος, τὴν ψῆφον καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ ἱερέως, τὴν ἱερουργίαν καὶ τὸ ψήφισμα. Ὁ λαὸς μυρμηκιᾷ. Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, εὐσεβάστως, εἰς σεμνὰς καὶ ἁγίας πεποιθήσεις ὑπακούοντες, ἀκροῶνται τῆς ἀκολουθίας οἱ ἐκλεχθέντες πληρεξούσιοι τοῦ Ἔθνους, καὶ ἀπὸ ταύτης, ὡς εἰς συνέχειαν ἐκπληρώσεως καθήκοντος καὶ συνέχειαν τόπου ἀπέρχονται εἰς τὸ Βουλευτήριον, ἔνθα, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Πανουτσου Νοταρᾶ, ὀμνύουσι τὸν νενομισμένον ὅρκον ἐν ᾧ, μετὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν Πατρίδα, ἀναγράφεται καὶ ἡ πίστις «πρὸς τὸν συνταγματικὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος Ὄθωνα». Τὴν 2αν ὥραν μ. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας τὸ Βουλευτήριον ἄγει δημοτελῆ ἑορτήν. Ὁ Βασιλεὺς ἀνοίγει αὐτοπροσώπως τὴν Βουλήν, ἐπὶ παρουσίᾳ δὲ ἀπείρου πλήθους καὶ τῶν ξένων πρεσβευτῶν, ἐκφωνεῖ τὸν βασιλικὸν λόγον. Ἀφοῦ ἐκφράσῃ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ Συνέλευσις θὰ ἀποδῇ ἀγαθοῦ πρόξενος διὰ τὴν φιλτάτην Ἑλλάδα, μνημονεύει τῶν ἐλευθέρων θεσμῶν οἵτινες ἐτέθησαν, «σκοπὸν ἔχοντες νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ τελειωτικοῦ Συντάγματος. Ἐλευθέρα δημοτικὴ θεσμοθεσία», εἶπεν ὁ Ἡγεμών, «ἐπαρχιακὰ συμβούλια, ὁρκωτὰ δικαστήρια, ὑπῆρξαν πρόδρομοι τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος[1]». Τὴν μελέτην καὶ ψήφισιν τοῦ Συντάγματος συνέστησεν ἁρμόζουσαν «εἰς τὰς ἀληθεῖς χρείας καὶ περιστάσεις τοῦ κράτους», ηὐχήθη δὲ ὅπως τὸ Σύνταγμα ἀποδῇ ἐπιτήδειον «νὰ προάγῃ καὶ ἀσφαλίζῃ τὰ δίκαια συμφέροντα ἑκάστου». «Ἂς βασιλεύῃ» ἔλεγεν, «ἐν ἰσχύϊ ἡ σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἂς περιζώσῃ ὅλους ἡμᾶς ὁ κοινὸς δεσμὸς τῆς ἀγάπης». «Γνωρίζετε», προσέθετεν ὁ Ἡγεμὼν «τὴν πρὸς τὸ Ἔθνος ἀγάπην μου, τὴν ὁποίαν εἰς καμμίαν περίστασιν δὲν ἀπηρνήθην. Αὕτη μὲ κάμνει νὰ μὴ ἐπιθυμῶ μήτε μεγαλητέραν μήτε μικροτέραν ἐξουσίαν παρ' ἐκείνην ἥτις εἶναι ἀναγκαία πρὸς τὴν ἀσφάλειαν καὶ εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἂς συνομολογήσωμεν πρὸς ἀλλήλους συνθήκην τῆς ὁποίας ἡ σκοπιμότης νὰ φέρῃ τὰ ἐχέγγυα τῆς διαμονῆς αὐτῆς καὶ διαρκείας». Καὶ ἐν τέλει ὁ πρῶτος βασιλικὸς συνταγματικὸς λόγος περιεῖχε τὴν ἑξῆς, οἱονεὶ προφητικήν, ῥῆσιν. «Ἡ ἱστορία θέλει κρίνει τὸ ἔργον μας ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ». Βεβαίως ἡ ἱστορία, ὑπερθεν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ ἀδυναμιῶν ἱσταμένη, κωφὴ εἰς τὰς εὐμενεῖς ἢ δυσμενεῖς εἰσηγήσεις καὶ προκαταλήψεις, κατὰ παντὸς συμφέροντος οἱουδήποτε τεθωρακισμένη, ἀδιάφορος εἰς τὰς συμπαθείας ἢ τὰς ἀντιπαθείας ἐτάζει μὲ ὄμμα ἀετοῦ, καὶ ἀπὸ περιωπῆς, τὴν ἐκτύλιξιν τῶν γεγονότων, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἥτις εἶναι ἡ μόνη τῆς ἱστορίας συμπάρεδρος, ἐκφέρει τὴν ἀδέκαστον καὶ σεβαστὴν αὐτῆς γνώμην. Τὴν ἐπὶ τοῦ ἔργου τῆς Συνελεύσεως τοῦ 1843 ἀπόφασιν αὐτῆς δὲν ἐξήνεγκεν ἔτι ἀνεπιφύλακτον ἡ ἱστορία, καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, καὶ διότι αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς χρήζουσι χρόνου μακροῦ, ἐρεύνης δὲ τῶν καιρῶν καθ' οὓς ἐπετελέσθησαν τὰ γεγονότα, τῶν ἀνθρώπων οἵτινες τὰ συνετέλεσαν, τῶν ἐλατηρίων ἅτινα τοὺς ἐκίνησαν, τῆς ὀρθότητος καὶ προσφορότητος τῆς ἀντιλήψεως μεθ' ἧς ἐπεσκόπησαν τὰ σύγχρονα πράγματα, καὶ τῶν μέσων ὧν ἐχρήσαντο πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ. Καὶ ἀκριβῶς ἐν τούτῳ, ἐρευνῶν τις ἀπὸ ἀπόψεως εἰδικῆς ὅλως τὸ συνταγματικὸν ἔργον τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, πρὸς ὃ, ὁμόσας ὑπακοήν, συν-

[1] Ἐφημ. τῆς Κυβερνήσεως 3 7βρίου 1843.

[2] Ἐφημ. Κυβερνήσεως 3 7βρίου 1843.

[1] Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐθν. Συνελεύσεως τῆς 3ης 7βρίου 1843 Σελ. 3.

ἔπραξε καὶ ὁ Βασιλεύς, ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐνητένισε μεταγενεστέρως εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ὁ Ὄθων, καὶ αἱ δεύτεραι σκέψεις αἱ ἠρέμως καὶ ἀβιάστως κυοφορηθεῖσαι ἐν τῷ νῷ αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐν τῷ πολιτεύματι μετοχῆς αὐτοῦ ἐκδηλωθεῖσαι καὶ δράσασαι, σκεψεις πηγάσασαι ἀναντιρρήτως ἀπὸ χρηστῆς συνειδήσεως, παρεκώλυσαν ὅμως προσκαίρως τὴν λειτουργίαν τῆς ἱστορίας ὡς πρὸς τὴν ἄμεσον ἐκτίμησιν καὶ τὴν κρίσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἔργου τῆς 3ης Σεπτεμβρίου. Διότι, ὅπως κριθῇ τὸ ἀποτέλεσμα αἰτίας τινός, ὅπως κριθῶσιν ἰδίως τὰ ἑδραῖα ἢ ἐφήμερα ἐξαγόμενα τῶν μεγάλων πολιτικῶν γεγονότων, ἀπαιτεῖται χρόνου διάρκεια ἐπαρκής, συνάδουσα πρὸς τὴν σημασίαν καὶ σοβαρότητα τοῦ ἀποτελέσματος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀνεπηρέαστος μετὰ εἰλικρινείας καὶ καλῆς πίστεως ἐφαρμογὴ αὐτοῦ. Ἐλπίζω ὅτι δὲν δύναταί τις νὰ κατακριθῇ ἐάν, παρὰ πάντα τὸν σεβασμὸν τὸν ὀφειλόμενον εἰς τὴν σεμνὴν μνήμην τοῦ Ὄθωνος, καὶ ὂν ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας ἀνομολογεῖ ἀπροκαλύπτως, παρατηρήσῃ, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς σήμερον, ὅτι ἀμφότερα τὰ στοιχεῖα ταῦτα, τὰ συντελεστικὰ εἰς τὴν ὁριστικὴν ψῆφον τῆς ἱστορίας ἢ δὲν ὑπῆρξαν ἐπαρκῆ ἢ ἐντελῶς ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς συνταγματικῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Εἰκοσαέτις περίοδος ἴσως δὲν ἦτο ἀρκετὴ ὅπως παρασκευάσῃ καὶ καλλιεργήσῃ τελειότερον τὸ πολιτειακὸν ἔδαφος ἐν ᾧ, ἐπὶ Ὄθωνος, ἐνεφυτεύθη τὸ δένδρον τοῦ Συντάγματος, ἀναδείξῃ δὲ ἀναμφισβήτητον τὴν ἀγαθὴν ἢ ἐπιζήμιον ἐπίδρασίν του. Καὶ ἡ καθ' ἑαυτὴν ὅμως βραχεῖα αὕτη χρονικὴ περίοδος πῶς διέρρευσεν ὁμοιομόρρως καὶ ἐν ἀδιαπτώτῳ συνεχείᾳ, τίνα δὲ τὰ διδάγματα ἅτινα οἱ ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ φυλλορροοῦντος συνταγματικοῦ δένδρου καθεσθέντες ἠρύσθησαν ἐξ αὐτοῦ; Τῆς βίας ἡ ἀνελεύθερος πίεσις ἐξεδηλώθη εὐθὺς ἀμέσως κατὰ τὰς πρώτας συνταγματικὰς ἐκλογάς. Τὸ ὄνειδος τῆς καλπονοθεύσεως ἀνήχθη βραδύτερον εἰς σύνηθες καθεστώς, οὐδεὶς δέ, μὴ ὁμολογήσας προκαταβολικῶς τυφλὴν πίστιν πρὸς τὸν Ἡγεμόνα, οὐδεὶς μὴ παραιτηθεὶς τῶν ἰδίων γνωμῶν καὶ μὴ χρισθεὶς σκανδαλωδῶς διὰ τοῦ ἐλαίου τῆς βασιλικῆς ὑποψηφιότητος καὶ εὐνοίας ἠδύνατο νὰ παρακαθίσῃ εἰς τὸ συνταγματικὸν κοινοβούλιον! Συνειδήσεως ἐλευθερία, ἐλπὶς ἐπικρατήσεως ἐλευθέρας σκέψεως οὐδεμία ἢ ἐλαχίστη ὑπῆρχεν εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα. Αἱ ὀλίγαι φωναὶ τῆς ἀνεξαρτησίας, αἱ τολμηρῶς καὶ εὐγλώττως ἠχοῦσαι, ἀπεπνίγοντο διὰ τῆς βοῆς τῶν συμφασκόντων εἰς τὰ κελεύσματα τῶν ὑπουργῶν, οἵτινες καὶ αὐτοί, ὅπως καὶ τῶν βουλῶν αἱ πλειονοψηφίαι, ἦσαν τοῦ Ὄθωνος κατασκευάσματα. Εἰς τὰς ὀλιγίστας κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς τάξεις καὶ διακρίσεις, ἐν αἷς εὐνοήτως ἔλαμπον πρῶτοι οἱ ἄνδρες τοῦ ἀθανάτου Ἀγῶνος, προσετέθη καὶ μία ἔτι, ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος ἀποκλειστικῶς δημιουργηθεῖσα: ἡ τάξις τῶν ἀρωσιωμένων. Αὕτη ἦτο ἡ πολιτειακῶς προνομιοῦχος, αὕτη τὸ ρυτώριον ἐξ οὗ καὶ μόνου ἤντλει ἡ χώρα τὰ πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν σύνταξιν αὐτῆς στοιχεῖα. Τοῦ Ὄθωνος τὰς ἀγαθὰς προθέσεις· τὸν παράφορον αὐτοῦ καὶ ἰδεωδῶς εὐγενῆ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἔρωτα· τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ νὰ μανθάνῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοὺς μόχθους εἰς οὓς προθύμως ὑπεβάλετο ὅπως τὴν ἀνεύρῃ· τὸν πόθον τοῦ καταστῆσαι ἐν Ἑλλάδι σῶφρον καὶ δίκαιον σύστημα διοικήσεως τῶν οἰκονομικῶν καὶ διοικητικῶν ἐν γένει πραγμάτων· τὸν πρὸς τὴν δικαιοσύνην βαθὺν σεβασμόν του· τὴν ὕπαρξιν καὶ καλλιέργειαν ὑψηλῶν ἰδανικῶν πρὸς ἀπωτέρους σκοποὺς στρεφομένων, οὐδείς, δίκαιος ὤν, δύναται νὰ ἀρνηθῇ. Ἀλλ' ἀκριβῶς διότί τις θέλει νὰ ἦναι δίκαιος, καὶ δὲν δύναται ἢ τοιοῦτος νὰ ἦναι, ὀφείλει νὰ μὴ παραλείπῃ τὰ σκιερὰ σημεῖα τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπηρέασεν, ὡς συνταγματικὸς ἡγεμών, τὸ ἀρτιγέννητον πολίτευμα, καὶ τὰς ἀντιθέτους ἀρχὰς ἃς εἰσήγαγε καὶ ἐστερέωσεν ἐν τῇ χώρᾳ ὅτε, παρούσης τῆς Βουλῆς, διῴκει αὐτὸς ὡς μονάρχης, ὡς μονάρχης ἀπόλυτος, μόνον πρὸς τὸν Θεὸν ἴσως νομίζων ὅτι ὀφείλει νὰ δίδῃ λόγον τῶν πράξεών του ὡς πατὴρ καὶ ἡγέτης λαοῦ, Θείῳ ἐλέει κατασταθεὶς βασιλεύς, καὶ Θείᾳ ἐπινεύσει καὶ ἀνοχῇ ἱστάμενος ἐπὶ θρόνου, ὃν, παρὰ πᾶσαν τὴν αἴγλην τῶν προσφάτων ἀγώνων καὶ τῶν τροπαίων, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἐλάμπρυνον ἔτι καὶ αἱ σπάνιαι ἄλλαι ἀρεταί του, ἀρεταὶ πολίτου, ἀρεταὶ βασιλέως, βασιλέως ὑπερηφάνου, φιλοπάτριδος καὶ δικαίου.

Ἡ τῆς Συνελεύσεως πρὸς τὸν Βασιλικὸν λόγον ἀπάντησις, δὲν ἦτο ἁπλῆ παράφρασις τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐναρκτηρίου καὶ πρώτου συνταγματικοῦ λόγου. Προσεκτικὴ καὶ νηφαλία τὴν φράσιν ἡ ἀπάντησις ἐκείνη ἦτο ἀδρὰ εἰς νοήματα καὶ ἐννοίας, εἰς εὐλαβεῖς ὑπομνήσεις καὶ ὑπαινιγμούς. Ἡ ἀπάντησις, ἐν πάσῃ τῇ ἐπιβαλλούσῃ ἐπισημότητι αὐτῆς, ἐπιστοποίει, διὰ τοῦ στόματος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, τὰς κρατησάσας κατὰ τὸν Ἀγῶνα καὶ τὰς πράξεις τῶν Ἐθνοσυνελεύσεών Του ἀρχὰς καὶ ἐγγυήσεις ἃς παρουσιάζει τὸ συνταγματικὸν σύστημα,[1] ηὐχαρίστει δὲ τὸν Ἡγεμόνα διὰ τὴν ἐν ὥρᾳ μοναρχίας καθίδρυσιν θεσμῶν φιλελευθέρων ἀπὸ τοιούτου πνεύματος πηγασάντων. Ἀλλ' ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ Ἔθνους ἀπέβη μείζων ἀφότου «ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης ἀσπασθεῖσα τὰς ἐσχάτως ἐκφρασθείσας εὐχάς του, ηὐδόκησε νὰ στεφανώσῃ τὰ ἔργα της, συνομολογοῦσα τὸ ἀντιπροσωπικὸν πολίτευμα ὡς συνθήκην μεταξὺ Ἔθνους καὶ Βασιλέως μέλλουσαν νὰ καθιερώσῃ ἀμετασαλεύτως τῶν Ἑλλήνων τὰ δικαιώματα καὶ τοῦ Θρόνου τὰ προνόμια».[2] «Μόνον τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα», ἔλεγεν ἀπαντῶσα εἰς τὸν Βασιλέα ἡ Συνέλευσις τοῦ 43, «θέλει δώσει ζωὴν καὶ μονιμότητα εἰς τὰς ἐλευθέρας διατάξεις τῶν ἀπὸ τῆς καθιδρύσεως τῆς Βασιλείας κανονισθέντων θεσμῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐνέργεια ἐκινδύνευσε νὰ χαλαρωθῇ ἕνεκα λυπηρῶν περιστάσεων ὅλως ἀνεξαρτήτων τῆς Υ. Μ. καὶ τῶν

[1] Αὐτόθι σελ. 93, 94, 95.
[2] Αὐτόθι.

εὐχῶν τοῦ Ἔθνους»[1]. Καὶ ἀμέσως κατωτέρω ὑπισχνοῦντο οἱ πληρεξούσιοι ὅτι θέλουσι καταβάλει πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως «καταστήσωσι μὲν ἀφ' ἑνὸς τὸν θεμελιώδη τοῦ συντάγματος νόμον ἁρμόζοντα εἰς τὰς ἀληθεῖς ἀνάγκας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἄξιον τῆς προσδοκίας τοῦ πολιτισμένου κόσμου, νὰ ἀναδείξωσι δὲ ἀφ' ἑτέρου τὴν μοναρχίαν σεβαστὴν καὶ ἰσχυράν, καθιεροῦντες ὑπὲρ τοῦ Θρόνου ὅσα δικαιώματα εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν δικαίων συμφερόντων ἑκάστου, καὶ τῆς γενικῆς τοῦ Ἔθνους εὐημερίας»[2]. Περατοῦντες δὲ τὴν ἀπάντησιν αὐτῶν οἱ Πληρεξούσιοι ἐβεβαίουν τὸν Ἡγεμόνα ὅτι «θέλουσιν ἐπιληφθῇ μὲ πληρεστάτην ἀφοσίωσιν τοῦ μεγάλου ἔργου, καὶ μὲ πνεῦμα εὐθύτητος καὶ πατριωτισμοῦ προβαίνοντες συμφώνως μετὰ τῆς Υ. Μ. εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ὁριστικοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος, θέλουσιν ἐπιμεληθῇ νὰ ἐπιθέσωσιν εἰς αὐτὸ τὴν σφραγῖδα τῆς διαρκείας καὶ μονιμότητος»[3].

Ὑπὲρ τὸ δέον μακρὸς θ' ἀπέβαινεν ὁ λόγος ἐὰν ἠρευνῶντο τὰ πρὸς ὁριστικὴν σύνταξιν τοῦ πολιτεύματος μεσολαβήσαντα στάδια. Τὸ Σύνταγμα ἐψηφίσθη. Ἀποτελεσθὲν ἐξ 107 ἄρθρων κατηρτίσθη ὁριστικῶς ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, καὶ μόνον ἡ βασιλικὴ κύρωσις μετὰ τοῦ ὅρκου ἀπέμενεν ὅπως ἀνιδρυθῇ εἰς θεμελιώδη καὶ ἀσάλευτον νόμον τοῦ Κράτους. Δὲν πρέπει ἴσως νὰ παρίδω, ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ταχειῶν τούτων σημειώσεων καὶ ἀφηγήσεων, ἐπεισόδιόν τι ἐνδεικτικὸν καὶ χαρακτηριστικὸν τῶν τὰ πνεύματα ἐλαυνουσῶν ἰδεῶν. Εἶχον ἤδη ὁριστικῶς ἐπιψηφισθῇ τὰ 106 ἄρθρα τοῦ Συντάγματος ἀπέμενε δὲ μόνον τὸ ὕστατον 107. «Ἤδη ἐφθάσαμεν» εἶπεν ἀγορεύων ὁ εὔγλωττος εἰσηγητής, «εἰς τὸ τελευταῖον μέν, ἀλλὰ κυριώτατον ἄρθρον τοῦ Συντάγματος. Πάντα τ' ἄλλα, ὅσα ἐψηφίσατε μέχρι τοῦδε, εἶνε ἡ ἔκφρασις τῶν εὐχῶν σας καὶ τῶν τοῦ Ἔθνους εὐχῶν, τὸ δὲ 107 ἄρθρον ὁ τρόπος, δι' οὗ αἱ εὐχαὶ ὑμῶν θέλουσι πραγματοποιηθῇ· ἐκεῖνα ἀποτελοῦσι τὸ σῶμα τοῦ πολιτεύματος, τὴν δὲ ζῶσαν καὶ ἐνεργὸν ψυχὴν δίδει τὸ 107 ἄρθρον. Τὰ πρῶτα ἄνευ τοῦ τελευταίου τούτου καταντῶσι νεκρά. Δὲν εἶναι τόσον δύσκολον τὸ ν' ἀποκτήσῃ τις τὰ καλά, ὅσον τὸ νὰ δυνηθῇ νὰ διατηρήσῃ αὐτά. Τὸ μόνον δὲ μέσον, δι' οὗ κατορθοῦνται εἰς τὰ ἔθνη, καὶ κατορθωθέντα διατηροῦνται τὰ ἀγαθά, εἶναι ὁ πατριωτισμός. Ὁ πατριωτισμὸς ἔδωκε τὸ μεγαλεῖον τοῦ ὀνόματος εἰς τὸν Ἕλληνα, ὁ πατριωτισμὸς παρηκολούθησε πάντοτε καὶ παντοῦ κατὰ πόδας αὐτόν, ὁ πατριωτισμὸς ἀνέδειξεν αὐτὸν ἐκ δούλου ἐλεύθερον, ὁ πατριωτισμὸς ἀπήλλαξεν αὐτὸν τῆς ξενικῆς καχεξίας, εἰς τὸν πατριωτισμὸν ἑπομένως τοῦ Ἕλληνος ἔκρινεν εὔλογον ἡ ἐπιτροπὴ ν' ἀναθέσῃ τὸ τιμαλφέστατον χρῆμα τοῦ Συντάγματος, τὸ ὁποῖον ἤδη διεπράξατε»[4]. Ἰδοὺ τί λέγει τὸ ἄρθρον 107 εἶπεν ὁ εἰσηγητής. «Ἡ τήρησις τοῦ παρόντος Συντάγματος ἀφιεροῦται εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων». «Μόλις ἐπρόφερεν ὁ εἰσηγητής», λέγουσι τὰ ἐπίσημα πρακτικά, «καὶ ἐπεκρότησε σύμπαν τὸ ἐντὸς τοῦ Βουλευτηρίου, καὶ τὸ ἐκτὸς τούτου ἀκροατήριον. «Ζήτω τὸ Σύνταγμα» ἐβόησαν πάντες ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος. Ὁ λαὸς ὅλος σκιρτοῦντες ὑπὸ τῆς ἀμέτρου χαρᾶς ἐπανελάμβανον τὸ «Ζήτω τὸ Σύνταγμα», οἱ μὲν κροτοῦντες τὰς χεῖρας, οἱ δὲ τινάζοντες τοὺς πίλους των εἰς τὸν ἀέρα. Κοινὴ ἦν τοῖς πᾶσι ἡ χαρά, τὸ πᾶν ἦν χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις· οὐχ ἧττον δὲ ἐβόησεν ὁ λαός, καὶ ἐπανέλαβε πολλάκις, «ζήτωσαν ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα, ζήτω ἡ Συνέλευσις, ζήτωσαν οἱ πληρεξούσιοι, ζήτωσαν αἱ εὐεργέτιδες καὶ Σύμμαχοι δυνάμεις»[1].

Τὸ σχέδιον τοῦ Συντάγματος, πλῆρες ἤδη καὶ ἕτοιμον, ὑπεβλήθη ἐν ἀντιγράφῳ πρὸς τὸν Ἡγεμόνα «διὰ νὰ λάβῃ αὐτὸ ὑπ' ὄψιν καὶ φέρῃ ἐπ' αὐτοῦ ὅσας ἤθελε νομίσει ἀναγκαίας τροποποιήσεις». Εἰς τὴν σπουδὴν ταύτην τῆς Συνελεύσεως ἀποκρινόμενος ὁ Ὄθων ἔλεγεν ὅτι «θέλει μελετήσει μετ' ἐπιστασίας τὸ σχέδιον καὶ θέλει σπεύσει νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὴν Συνέλευσιν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν σκέψεών του». Διὰ διαγγέλματος δὲ ὁ Ὄθων ἐπέφερε πράγματι παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ἃς δημοσίᾳ ἀνέγνω ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως ὁ γραμματεύς[2]. Κατὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ σώματος δήλωσιν τοῦ Προέδρου, ὁ Βασιλεύς, λαβὼν τὴν περιέχουσαν τὰς ἀντιπαρατηρήσεις τῶν πληρεξουσίων ἐπὶ τῶν βασιλικῶν παρατηρήσεων σημείωσιν «μὲ ἀγαθότητα ψυχῆς ἀπήντησεν ὅτι ἐντὸς μιᾶς ὥρας θέλει πέμψει τὴν ἀπάντησιν. Πέποιθα», εἶπεν ὁ Πρόεδρος «ὅτι θέλει εἶσθαι εὐάρεστος ἡ τῆς Α. Μ. ἀπάντησις». Εἰς ἐπήκοον, ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως, ἀνεγνώσθησαν αἱ παρατηρήσεις τῶν πληρεξουσίων, μετὰ ταύτας δὲ ὁ Πρόεδρος ἀνέγνω τὸ ἑξῆς τοῦ Ἡγεμόνος Διάγγελμα. «Κύριε Πρόεδρε. Λαβὼν τὸ παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως σχέδιον τοῦ Συντάγματος, διεύθυνα εἰς αὐτὴν τὰς ἐπ' αὐτοῦ παρατηρήσεις μου. Πληροφορηθεὶς ἤδη τὰς τελευταίας εὐχὰς αὐτῆς ἐκ τῶν διαβιβασθεισῶν μοι σημειώσεων, δὲν διστάζω νὰ παραδεχθῶ αὐτάς, ἀφοῦ ἐξεπλήρωσα τὸ χρέος μου, παραστήσας εἰς αὐτήν, ὅ,τι εἰλικρινῶς ἔκρινα συντελεστικὸν εἰς τὴν εὐημερίαν τοῦ Ἔθνους. Ἀποπερατῶν τὸν λόγον, εὔχομαι νὰ εὐλογήσῃ ὁ Θεὸς τὸ Πολιτικὸν τοῦ Κράτους Σύνταγμα».

Ζητωκραυγαὶ τῶν πληρεξουσίων καὶ τοῦ πλήθους διεδέχθησαν τὰς ἐσχάτας λέξεις τοῦ βασιλικοῦ διαγγέλματος, ἡ δὲ Συνέλευσις διὰ τοῦ προεδρείου αὐτῆς καὶ ἑξηκοντατριμελοῦς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, ηὐχαρίστησεν ἐπὶ τούτῳ τὸν Βασιλέα.

Τὴν 18ην Μαρτίου 1844 ὤμοσεν ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως τὸν ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ὅρκον ὡς ἑξῆς: «Ὀμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος νὰ προστατεύω τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων,

[1] Αὐτόθι.
[2] Αὐτόθι.
[3] Αὐτόθι.
[4] Αὐτόθι σελ. 510—511.

[1] Αὐτόθι.
[2] Αὐτόθι. σελ. 569 καὶ ἑφεξῆς.

νὰ φυλάττω τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, καὶ νὰ διατηρῶ καὶ ὑπερασπίζω τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους[1]». Ὅτε κατέπαυσαν αἱ ἔξαλλοι ζητωκραυγαί, ὁ Βασιλεύς, «εὐχομαι» εἶπε, «ὥστε τὸ Σύνταγμα, ὁ ἱερὸς οὗτος καὶ ἀδιάρρηκτος δεσμὸς μεταξὺ Βασιλέως καὶ Ἔθνους νὰ στερεώσῃ καὶ προαγάγῃ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Περατωθέντος ἤδη τοῦ ἔργου διὰ τὸ ὁποῖον συνεκάλεσα τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν κηρύττω τὴν λῆξιν αὐτῆς».

Ἡ Συνέλευσις διελύθη, καὶ τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς βασιλευομένης Ἑλλάδος, τὸ ἀπὸ τῆς ἀνεπηρεάστου αὐτῆς θελήσεως ἐκπορευθέν, ἀνεστηλώθη μετ' ἐλπίδων, ἐν μέσῳ χαρᾶς καὶ περιπτύξεων, ὡς τὸ πολιτικὸν καθεστὼς καὶ ὁ θεμελιώδης νόμος τοῦ Κράτους.

Γ'.

Ἡ Ὀκτωβριανὴ μεταπολίτευσις τοῦ 1862, καταλύσασα τὴν δυναστείαν τοῦ Ὄθωνος, ἀνέδρυσε τὴν τοῦ Γεωργίου. Ἔξω τοῦ θέματος ἡμῶν κεῖται ἡ ἔρευνα τῶν πρὸ καὶ μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν ἐκτυλιχθέντων καὶ ἐπιτελεσθέντων, εἴτε ὡς προπαρασκευαστικῶν τῆς πολιτικῆς ἐκείνης μεταβολῆς, εἴτε ὡς ἐπακολουθημάτων αὐτῆς. Δευτέρα Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐκλήθη τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1862 ἐν Ἀθήναις, καὶ ταύτην προσφωνῶν, μετὰ τὴν εἰθισμένην δοξολογίαν, ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ἔλεγεν ὅτι: «οὔτε τὰ Παναθήναια, οὔτε τὰ Ἴσθμια, οὔτε τὰ Ὀλύμπια, οὔτε αἱ ἄλλαι προγονικαὶ ἡμῶν πανηγύρεις δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὴν σημερινὴν ἡμετέραν ἑορτήν, ὡς πρὸς τὸ ὕψος τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰ ὁποῖα αὕτη ἀπεικονίζει»[2]. Ὁ νεαρὸς Ἡγεμὼν εἶχεν ἤδη ἀποβῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπευθύνων δὲ προκήρυξιν πρὸς τὸν Λαὸν ἔλεγεν ὅτι: «φέρω ὑμῖν πεποίθησιν καὶ ἀροσίωσιν εἰλικρινῆ μετὰ βαθείας πίστεως εἰς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ταυτότητα τῆς τύχης ἐμοῦ τε καὶ ὑμῶν. Ὑπόσχομαι ὑμῖν ν' ἀφιερώσω τὴν ζωήν μου σύμπασαν ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας ὑμῶν». Καὶ ἀμέσως κατωτέρω, ὁ μετὰ παραφόρου ἐνθουσιασμοῦ γενόμενος δεκτὸς Ἡγεμὼν ἔλεγε πρὸς τὸ Ἔθνος. «Σκοπὸς τῆς φιλοδοξίας μου ἔσεται οὗτος, νὰ καταστήσω τὴν Ἑλλάδα, ἐφόσον ἀπ' ἐμοῦ ἐξήρτηται, πρότυπον βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ»[3]. Μικρὸν μετὰ τὴν προκήρυξιν ταύτην, τὴν 19ην Ὀκτωβρίου τοῦ 1863, ὁ Ἡγεμὼν ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως ὤμοσε τὸν ὅρκον Αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἡ ταυτόχρονος ὑπαρξις Βασιλείας καὶ κυριάρχου Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ζηλοτύπου τῆς δυνάμεως αὐτῆς, καὶ ὑπὸ ἀκράτων ἐλαυνομένης ἀρχῶν, ἐδυσχέραινέ πως τὴν ὁμαλωτέραν κίνησιν τῆς πολιτείας, καὶ τὴν δυσχέρειαν ταύτην ὤξυνεν ἐπὶ μᾶλλον ἡ βραδύτης μεθ' ἧς τὸ συνταακτικὸν σῶμα προέβαινεν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς κυρίας αὐτοῦ ἀποστολῆς. Ἡ ψήφισις τοῦ Συντάγματος ἐχώρει μετὰ νωθρότητος, καθ' ἧς ἀσθενῆ δικαιολογίαν ἠδύνατό τις ἴσως νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν βραδύτητα τῆς τυπικῆς ἑνώσεως τῆς Ἑπτανήσου, καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀναστελλομένην ἀποστολὴν καὶ μετοχὴν τῶν πληρεξουσίων αὐτῆς εἰς τὰ συνταακτικὰ τῆς Συνελεύσεως ἔργα. Ἤτο ἡ 7η Ὀκτωβρίου τοῦ 1864 καὶ ἡ συζήτησις τοῦ Συντάγματος μόλις εἶχε δώσει σύνθεσιν καὶ σύστασιν εἰς τὸ 71ον ἄρθρον τοῦ νέου θεμελιώδους νόμου. Ἐπεκτεινομένης τῆς συνεχείας τῆς συζητήσεως τοῦ ἄρθρου τούτου, ὁ Πρόεδρος ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Συνέλευσιν ὅτι ὁ πρωθυπουργὸς ἐνεχείρησεν αὐτῷ διάγγελμα τοῦ Βασιλέως, ὅπως ἀνακοινωθῇ εἰς τὸ Σῶμα. Τὸ διάγγελμα τοῦτο ὅπερ, πρὸς τῇ ὑπογραφῇ τοῦ Βασιλέως ἔφερε καὶ τὰς ὑπογραφὰς τοῦ πρωθυπουργοῦ Κανάρη, καὶ τῶν ὑπουργῶν Κουμουνδούρου, Θεοδώρου Δηλιγιάννη, Σ. Σωτηροπούλου, Α. Χ. Λόντου καὶ Α. Καρνάλη αὐστηρὸν τὴν φρᾶσιν, καὶ συντεταγμένον δι' ὕφους προσεγγίζοντος σχεδὸν πρὸς τὴν ἀπειλήν, ἤλεγχε τὴν Συνέλευσιν διὰ τὴν βραδύτητα τῶν ἐργασιῶν της, καὶ ἀνεμίμνησκεν ὅτι, παρὰ πᾶσαν τὴν ἐν τῇ Συνελεύσει ἤδη παρουσίαν τῶν Ἑπτανησίων ἀντιπροσώπων, αἱ ἐργασίαι τοῦ σώματος δὲν ἐχώρουν ἐν τούτοις ταχεῖαι. «Καθῆκον ἀπαραίτητον πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν», ἔλεγεν ἐν τῷ τολμηρῷ καὶ δεδικαιολογημένῳ ἴσως διαγγέλματι Αὐτοῦ πρὸς τὴν Συνέλευσιν ὁ νεαρώτατος Ἡγεμὼν «καὶ πρὸς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος μέλλοντα νὰ περιφρουρηθῶσι συμφέροντα Μοὶ ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσω τὸ τέρμα τῆς καταστάσεως ταύτης. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρήγγειλα τοὺς ὑπουργούς Μου νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὸ συνημμένον σχέδιον τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ Συντάγματος, καὶ νὰ δηλώσωσιν εἰς αὐτὴν ὅτι εἰμὶ ἕτοιμος νὰ ἀποδεχθῶ καὶ νὰ ὑπογράψω τὸ μέχρι τοῦδε ψηφισθὲν μέρος αὐτοῦ μετὰ τοῦ ψηφισθησομένου κατὰ τὸ συνημμένον σχέδιον τοῦ ὑπολοίπου τοῦ ὁποίου αἱ διατάξεις οὐδόλως ἀπομακρύνονται τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ἐκδηλωθεισῶν εὐχῶν. Παρακαλῶ δὲ τὴν Συνέλευσιν νὰ ἐκφέρῃ ἐντὸς 10 ἡμερῶν τὴν ἐπὶ τούτου ψῆφόν της[1]». Καταλήγων δὲ τὸ αὐστηρὸν καὶ σοβαρὸν Αὐτοῦ διάγγελμα ὁ Ἡγεμὼν ἔλεγε τὰ ἑξῆς αὐστηρότερα ἔτι. «Ἐὰν ὅμως ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν περαιώσῃ τὰ ἔργα ταῦτα ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω χρονικῶν διαστημάτων, ἐπιφυλάσσομαι πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐπὶ τῆς μελλούσης ἀποφάσεώς μου, ὁποίαν ἡ διαψευσθεῖσα πεποίθησίς Μου Μοὶ ὑπαγορεύει, καὶ καθιστῶ ὑπεύθυνον τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐπὶ ταῖς περαιτέρω συνεπείαις[2]». Τοῦ διαγγέλματος τούτου ἡ ἀνάγνωσις προεκάλεσε δεινὸν σάλον ἐν τῷ Σώματι, παρὰ πάντα ὅμως τὸν κλύδωνα, καὶ ἀντὶ τῆς ἐπὶ τοῦ διαγγέλματος συζητήσεως ἥτις, ἀναβληθεῖσα, οὐδέποτε ἔλαβε χώραν, ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Κουμουνδούρος ἤρξατο ἀναγινώσκων τὸ

[1] Αὐτόθι. Σελ. 698.
[2] Πρακτ. τῆς ἐν Ἀθήναις Β' τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως. Σελ. 3.
[3] Προκήρυξις Γεωργίου Ὀκτώβριος τοῦ 1863.

[1] Ἐπίσημ. Ἐφημ. τῆς Συνελ. Συνεδρίασις 7 Ὀκτωβρίου 1864. Σελ. 677.
[2] Αὐτόθι.

«Γιὰ τὸ τραπέζι».

σχέδιον τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ Συντάγματος, ἀπὸ τοῦ ἄρθρου 73 καὶ ἐφεξῆς. Τὴν 21ην Ὀκτωβρίου 1864 τὸ προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ ἡ ἐπὶ τούτῳ κληρωθεῖσα πρεσβεία ἀνελθοῦσα εἰς τὰ Ἀνάκτορα ὑπέβαλε τῷ Βασιλεῖ τὸ ἐπιψηφισθὲν Σύνταγμα ἐφ' οὗ ὁ Ἡγεμὼν ἀπήντησεν ὅτι θέλει σκεφθῆ καὶ θέλει δώσει τὴν ἀπάντησίν Του. Τὴν 2 Νοεμβρίου ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτὴν διάγγελμα τοῦ Βασιλέως τῆς 31 Ὀκτωβρίου, δι' οὗ ὁ Ἡγεμὼν ἀνεκοίνου εἰς τὴν Συνέλευσιν ὅτι ἀπεδέχετο τὸ Σύνταγμα, θέλει δὲ ὑπογράψει αὐτὸ καὶ ὀμόσει τὸν ἐν αὐτῷ διαγραφόμενον ὅρκον, προεκάλει ὅμως τὴν προσοχὴν τῆς Συνελεύσεως ἐπὶ δύο διατάξεων τοῦ Συντάγματος, ὧν ἡ ἑτέρα ἀφεώρα τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀναθεώρησιν τοῦ ψηφισθέντος ἤδη θεμελιώδους νόμου. «Κρίνων λυσιτελῆ» ἔλεγεν ὁ Ἡγεμὼν «τὴν ἀνενόχλητον καὶ ὑπὸ μακρῶν χρονικῶν διαστημάτων μὴ παρακωλυομένην ἀναθεώρησιν ἐκείνων τῶν διατάξεων τοῦ Συντάγματος, ὅσας ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ ἡ πεῖρα ἤθελε κρίνει διορθωτέας, ἀφίημι εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τὴν ἐπιψήφισιν πρακτικωτέρου τινὸς καὶ πρὸς τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα μᾶλλον συνᾴδοντος τρόπου ἀναθεωρήσεως, τὸν ὁποῖον ἡ σύνεσις τῆς Συνελεύσεως ἤθελεν ἐξεύρει» [1]. Ἀπαντῶσα ἡ Συνέλευσις ἐτροποποίησε μὲν τὴν πρώτην τῶν παρατηρήσεων κατὰ τὰς βασιλικὰς ὑποδείξεις, ἀπερήνατο δὲ, ὅσον ἀφορᾷ τὴν δευτέραν, τὴν ἐν τῷ μέλλοντι δηλονότι ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος ὅτι «ἡ Συνέλευσις μὴ δυνηθεῖσα νὰ ἐξεύρῃ ἄλλην καταλληλοτέραν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ μὴ διακωλύηται ἡ τροποποίησις τῶν διατάξεων ἐκείνων τοῦ Συντάγματος, τὰς ὁποίας ἡ πεῖρα ἤθελε τυχὸν ἀποδείξει ἐσφαλμένας, καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις ἀναγνωρίσει ὡς τοιαύτας, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ ἐλαττοῦται ἡ πρὸς τὴν ἰσχὺν παντὸς πολιτεύματος πεποίθησις παρακαλεῖ εὐσεβάστως τὴν Υ. Μ. ἵνα ἀποδεχθῆ αὐτὴν ὡς ἐψηφίσθη» [2]. Ὁ Ἡγεμὼν ἀνταπαντῶν πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν, τὴν δοῦσαν Αὐτῷ τὴν εἰς τὸ διάγγελμα ἀπάντησιν, ἐξέφρασε τὴν λύπην του διότι ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν ἐν τῇ ἐπιστολῇ Του τῆς 31 Ὀκτωβρίου παρατήρησιν περὶ ἐπιτυχεστέρας ἀναθεωρήσεως μερῶν τινῶν τοῦ Συντάγματος, ἐδήλωσεν ὅμως ὅτι δὲν ἀποποιεῖται νὰ ὑπογράψῃ τὸ Σύνταγμα ὁποῖον ἐψηφίσθη. «Θέλω μόνον νὰ βεβαιώσω ἀκόμη μίαν φορὰν», εἶπεν ὁ Ἡγεμὼν, «ὅτι προεκάλεσα τὴν προσοχὴν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐγκαίρως εἰσέτι» [3].

Ἤδη ἐγγίζομεν εἰς τὸ τέρμα τῆς συνοπτικῆς καὶ στοιχειώδους ἡμῶν ἀφηγήσεως περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ Συντάγματος ἐν τῇ βασιλευομένῃ Ἑλλάδι. Εἶναι ἡ 16η Νοεμβρίου 1864 καὶ 365η τῶν συνεδριάσεων τῆς Β' ἐν Ἀθήναις Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Τὰ πάντα παρεσκευάσθησαν, καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην προσέρχεται νὰ ὀμόσῃ τὸν ὅρκον Αὐτοῦ ὁ Β' τῆς Ἑλλάδος Συνταγματικὸς Βασιλεύς. Ἡ ἀνακούφισις πραύνει τὰς ψυχάς. Ὁ ὅρκος τοῦ Ἡγεμόνος, ἐπιστέφων τὸ ἔργον τῆς Συνελεύσεως, ἀπολύει αὐτὴν τῶν συντακτικῶν καθηκόντων της. Ὁ Ἡγεμὼν προσῆλθε τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως. Πρὶν ἢ δὲ ὀμόσῃ τὸν ψηφισθέντα ὅρκον στραφεὶς πρὸς τοὺς πληρεξουσίους εἶπεν αὐτοῖς· «Ὁρκιζόμενος ἐπὶ τοῦ Συντάγματος, Κύριοι Πληρεξούσιοι, πιστεύω ὅτι ἡ ἀκριβὴς καὶ πιστὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τε καὶ τῶν νόμων τοῦ Κράτους εἶναι ὑποχρέωσις καὶ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων» [1]. Ἔθηκε τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου, καί, τοῦ γραμματέως ὑπαγορεύοντος, ὤμοσε τὸν ἐν τῷ 43ῳ ἄρθρῳ τοῦ Συντάγματος ὁριζόμενον ὅρκον. Ὁ πρόεδρος Μεσσηνέζης, «Βασιλεῦ», εἶπε, «ἡ ἐπὶ τοῦ Συντάγματος ὁρκωμοσία τῆς Υ. Μ. ἐπισφραγίζει ἐπισήμως καὶ δίδει πέρας ὁριστικὸν εἰς τὰς συντακτικὰς τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐργασίας· ἑπομένως κατ' ἐντολὴν καὶ ἐξ ὀνόματός Της κηρύττω διαλελυμένην τὴν Συνέλευσιν καὶ τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς». Καὶ ὁ Βασιλεὺς «Ἀποχωριζόμενος», εἶπε, «τῆς Συνελεύσεως ἀποχαιρετῶ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ἔθνους» [2].

Καὶ οὕτω κατηρτίσθη, ἐψηφίσθη, ἐκυρώθη, καὶ καθιερώθη τὸ ἐν ἰσχύϊ σήμερον πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἱστορία θὰ κρίνῃ τὸ ἔργον. Ἀλλὰ καὶ οἱ σύγχρονοι, οὐδαμῶς προκαταλαμβάνοντες ἢ ὑπεισερχόμενοι εἰς τὴν φωτεινὴν καὶ ἀδυσώπητον κρίσιν τῆς ἱστορίας, κρίνομεν ὅμως καὶ ἡμεῖς πάντες αὐτό. Ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχῃ διάστασίς τις γνωμῶν· ἀς ἐπιτραπῇ ὅμως νὰ εἴπωμεν, ὅτι δυσχερῶς θὰ διοικηθῇ ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ ἄλλο πολίτευμα ἢ τὸ Συνταγματικόν. Ἐννοεῖται ὅτι πρόκειται περὶ αὐτοδιοικήσεως, καὶ ἠρέμου πρὸς τὴν χώραν καὶ τὰς ἕξεις αὐτῆς συνᾴδοντος βίου, οὐχὶ δὲ περὶ βίας ὑπερτέρας δυναμένης πρὸς στιγμὴν νὰ πνίξῃ διὰ τοῦ ὄγκου πᾶσαν ἰδέαν, καὶ διὰ τῆς δυνάμεως νὰ συντρίψῃ πάντα θεσμόν, ἀναστηλοῦσα τὴν ἀπολυταρχίαν. Λέγοντες ὅμως ὅτι δυσχερῶς θὰ διοικηθῇ ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ πολίτευμα ἄλλο ἢ τὸ Συνταγματικὸν πρέπει νὰ ἐννοούμεθα. Πρὸς τὴν κανονικὴν λειτουργίαν αὐτοῦ δέον νὰ χρησιμοποιῶνται, ἐννόμως δὲ ἐγκαίρως καὶ ἀγαθοπίστως νὰ δρῶσι πᾶσαι αἱ δι' αὐτοῦ κατασταθεῖσαι καὶ θεσμοθετηθεῖσαι ἐξουσίαι. Τὸ Σύνταγμα ἐννοεῖ τὴν ἔμφρονα καὶ σοφὴν ἀλληλοαναίρεσιν τῶν ἐξουσιῶν, ἀλληλοαναίρεσιν ὅμως σκοποῦσαν τὴν τήρησιν τῆς ἁρμονίας καὶ ἰσορροπίας, τὴν ἀποτροπὴν δὲ τῆς ἐπικρατήσεως, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Πολιτείας, εἴτε τῆς ὀχλοκρατικῆς τάσεως τῶν πολλῶν, εἴτε τῆς ἀπολυταρχικῆς τάσεως τοῦ ἑνός. Ἀθετεῖ τὸ Σύνταγμα ὁ Ἡγεμὼν, ὁ εἰς τὰς διατάξεις αὐτοῦ ὑποκαθιστῶν δολίως ἢ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς τὴν

[1] Ἐπίσημ. Ἐφημ. τῆς Συνελ. Συνεδρ. 2 Νοεμβρίου. Σελ. 968.
[2] Ἐπίσημ. Ἐφημ. Συνελ. Συνεδρ. 7—9 Νοεμβρίου 1865. Σελ. 1066.
[3] Αὐτόθι.

[1] Ἐπίσημ. Ἐφημ. τῆς Συνελ. Σελ. 1094.
[2] Αὐτόθι σελ. 1092.

ἰδίαν προσωπικὴν δύναμιν· ἀθετεῖ ὅμως αὐτὸ καὶ ὁ μὴ ποιῶν εὔορκον, ἔγκαιρον καὶ ἀπροσωπόληπτον χρῆσιν τῆς δυνάμεως ἣν αὐτὸ τὸ Σύνταγμα, ἐν τῷ συμφέροντι τῆς Πολιτείας, ἐν τῷ συμφέροντι τῆς τάξεως, ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τῶν ἐξουσιῶν, ἔθηκεν εἰς τὰς χεῖράς του. Παρεμβαίνων ὁ Ἡγεμὼν ὅπως καταστείλῃ τὰς τυχὸν ἐκτροπὰς τοῦ ὑπουργοῦ ἢ τοῦ κοινοβουλίου, καὶ παρεμβαίνων ἐν ὀνόματι τῆς δυνάμεως ἣν νομίμως καὶ ὀρθῶς ἡ Πολιτεία καὶ οἱ θεσμοί της ἔδωκαν εἰς Αὐτόν, δὲν παραβιάζει τὸ Σύνταγμα, ἀλλ' εὐόρκως τηρεῖ καὶ προασπίζει αὐτό. Τὸ παραβιάζει ὅμως, καὶ τὸ παραβιάζει ὑπούλως καὶ θανασίμως, ὅταν καταδικάζων σκοπίμως ἢ ἐξ ὀκνηρίας εἰς ἀργίαν τὴν ἡγεμονικὴν ἐποπτείαν καὶ ἐξουσίαν, συντελῇ ἐκ προμελέτης ἢ ἀδιαφορίας εἰς τὴν πολιτειακὴν σῆψιν, ἀφίησι δὲ ἐλεύθερον καὶ ἀνεξέλεγκτον τὸ στάδιον εἰς τὴν ἐμπάθειαν ἢ τὴν μνησικακίαν τοῦ ὑπουργοῦ, εἰς τὴν πλάνην αὐτοῦ, ἢ τὴν τύφλωσιν, ἐλεγχόμενος δὲ ὑπὸ τῆς ἀσφαλοῦς κρίσεως τοῦ Ἔθνους δικαιολογεῖται εἶτα ὅτι δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ τι διότι τὸν παρεκώλυε τὸ πολίτευμα, ἢ ὅτι, σεβόμενος τὸ Σύνταγμα, ἀφῆκε τὸν χαλκευόμενον ὅλεθρον ἀχαλίνωτον νὰ ἐνσκήψῃ ἐπὶ τὴν Πολιτείαν! Τίς θὰ ἠδύνατο εὐλόγως νὰ καταγνώσῃ συνταγματικὴν ἐπιορκίαν εἰς τὸν Ἡγεμόνα, ὅστις θὰ ἠξίου παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ του νὰ τηρῇ αὐτὸν ἐνήμερον τῆς ἀληθοῦς οἰκονομικῆς θέσεως τῆς ἐπικρατείας του, τῆς στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς ἀκμῆς του, τῆς ἀδεκάστου καὶ ταχυτάτης ἀπονομῆς τῆς ἱερᾶς Δικαιοσύνης, τῆς σκοπίμου καὶ ὑγιεστέρας θεραπείας τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Παιδείας; Τίς θὰ κατεγίγνωσκεν ἐπιορκίαν εἰς τὸν συνταγματικὸν Ἡγεμόνα ἐάν, ἄγρυπνος καὶ ἀπροσωπόληπτος πάντοτε, ἐφώρευεν ἀπὸ περιωπῆς τὰ ἐθνικὰ πράγματα, καὶ σωτηρίως ἐφήπτετο αὐτῶν ἐντὸς τοῦ κύκλου ὃν οἱ Νόμοι καὶ ἡ Πολιτεία ὀξυδερκῶς καὶ σωφρόνως διέγραψαν; Εἶναι πλάνη ὀλεθρία, εἶναι πλάνη συμφορῶν παραγωγὸς τὸ ὅτι ὁ Συνταγματικὸς Ἡγεμὼν κατεστάθη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς Πολιτείας μόνον ὅπως παρίσταται εὐχείριστον ὄργανον εἰς τὰς χεῖρας πονηρῶν ἢ πλανωμένων ὑπουργῶν, καὶ ὅπως τιτλοφορεῖται ὁ ἄνευ γνώσεως, ὁ ἄνευ συνειδήσεως ἢ εὐθύνης συνεργὸς τῶν παραφορῶν ἢ ἐκτροπῶν κακῶς βουλευομένης Βουλῆς, καὶ πλημμελῶς ἐνεργούσης Κυβερνήσεως. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἀξιοῖ τὸν Ἡγεμόνα τὸν περωτισμένον καὶ ἀπροκατάληπτον ἐλεγκτὴν τῶν ψηφισμάτων τῆς Βουλῆς καὶ τῶν πράξεων τῶν ὑπουργῶν, οὐδεὶς δὲ Ἡγεμὼν συνταγματικὸς δὲν πρέπει νὰ λησμονῇ ὅτι ἄνευ τῆς ἰδίας ὑπογραφῆς του, οὐδεὶς νόμος τοῦ Κράτους ἔχει κῦρος, καὶ οὐδὲν οὐσιωδῶς ἐφαπτόμενον τῆς Πολιτείας δύναται, ὁπωσδήποτε, νὰ ἐπιτελεσθῇ. Ἡ αὐγὴ τῆς ἐπιτυχίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἀκμῆς αὐγάζει πρώτη τοῦ Ἡγεμόνος τὴν κεφαλήν, διότι ἄνευ τῆς ὑπογραφῆς του, ἄνευ τῆς ἐγκρίσεώς του, ἄνευ τῆς ὑψηλῆς ἐποπτείας του, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ θεμελιωθῇ καὶ νὰ χειραγωγηθῇ ἡ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν καταλήξασα ἐργασία. Αὐτὸν ὅμως ἐπηρεάζει καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀποτυχίας πικρὰ δυσαρέσκεια καὶ σκιά, διότι τὰ εἰς ἀτυχίας λήξαντα μέτρα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἄνευ τῆς συναινέσεως, ἄνευ τῆς ἐνθαρρύνσεως, ἄνευ τῆς ὑπογραφῆς ἢ τῆς ἀνοχῆς τοῦ Ἡγεμόνος. Τίς λέγει ὅτι ἐν συνταγματικῇ πολιτείᾳ ὁ Ἡγεμὼν εἶναι ἄθυρμά τι ἄψυχον καὶ ἄνευ βουλήσεως, ὑπὸ ἀλλοτρίων νημάτων κινούμενον, καὶ εἰς ἀλλότρια νεύματα ἢ κελεύσματα ὑπακοῦον; Τίς λέγει τὴν βλασφημίαν ὅτι εἰς συνταγματικὸν Κράτος ὁ Ἡγεμὼν δὲν ἔχει τὴν ὑψίστην τῶν ἀποστολῶν, δὲν ἔχει πρωτοβουλίαν, δὲν ἔχει καθήκοντα, δὲν ἔχει δύναμιν, δὲν δύναται νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἔννομον καὶ ἀπὸ ἀγνοῦ ὑπὲρ τῆς χώρας ἐνδιαφέροντος πηγάζουσαν θέλησίν του; Καὶ ὁ Ἡγεμὼν δὲν διαλύει λοιπὸν τὰς Βουλάς; Καὶ ὁ Ἡγεμὼν δὲν ἀρνεῖται λοιπὸν τὸ κῦρος τῶν νόμων; Καὶ ὁ Ἡγεμὼν δὲν δύναται ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ ἐκλέξῃ καὶ νὰ ἀπολύσῃ τοὺς ὑπουργούς του; Καὶ ὁ Ἡγεμὼν δὲν δύναται ἀνὰ πᾶσαν ὥραν, ὑπερασπιζόμενος τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος του, καὶ ἀμυνόμενος ὑπὲρ τοῦ λαοῦ του, δὲν δύναται νὰ προτείνῃ γνώμας, νὰ συζητήσῃ, νὰ ἐρευνήσῃ, νὰ διαφωνήσῃ, ν' ἀποδεχθῇ ἀνεπιφυλάκτως, νὰ παρεμβάλῃ τὴν ἀρνησικυρίαν του, νὰ ἐκδηλώσῃ τοὺς δισταγμούς του, νὰ διασκεδάσῃ ἢ ἐντείνῃ αὐτούς, νὰ ἐνδώσῃ ἢ νὰ ἀρνηθῇ, νὰ τρέξῃ εἰς τὰ στρατόπεδα καὶ τοὺς ναυστάθμους, νὰ καλέσῃ τοὺς ὑπουργοὺς καὶ νὰ χαράξῃ μετ' αὐτῶν τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ τόπου, νὰ διαγράψῃ τὰς γενικωτέρας τῆς Πολιτείας σχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις, τὸ σύστημα τῆς οἰκονομικῆς τοῦ Κράτους διαχειρίσεως, τὴν ἐλαφρὰν ἢ βαρεῖαν φορολογίαν, τὴν καταθλιπτικότητα ἢ ἀνισότητα τῆς φορολογίας αὐτῆς, τὴν κατάστασιν τῆς δημοσίου ἀσφαλείας, τὴν τυχὸν ροπὴν πρὸς τὸ ἔγκλημα, τὴν ἀλλοίωσιν τῶν ἐθνικῶν σκέψεων ἢ ροπῶν, τὴν ἀκμὴν ἢ τὸν μαρασμὸν τῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς κινήσεως, τὴν κατάστασιν τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἄλλης παραγωγῆς, τὴν τυχὸν πλημμελῆ διοίκησιν, τὴν τυχὸν μεροληπτικὴν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων, τὴν βραδύτητα τῆς Δικαιοσύνης, τὴν ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν, τὴν ἔκθεσμον καὶ ἀφειδῆ χρησιμοποίησιν τῆς δυνάμεως καὶ τῶν χρημάτων τοῦ Κράτους πρὸς ὄφελος ὑπουργῶν ἢ κομματαρχῶν; Θὰ ἤλεγχέ τις ἐπὶ τοιαύτῃ πολιτείᾳ τὸν Συνταγματικὸν Ἡγεμόνα; Θὰ κατεγίγνωσκεν Αὐτοῦ ἔκνομον καὶ ἔκθεσμον ἐπέμβασιν εἰς τὰ τῆς Πολιτείας, καὶ δολίαν τάσιν καὶ ἀπόπειραν πρὸς μείωσιν κτηθεισῶν ἐλευθεριῶν; Μήπως ἄρα γε ἐλευθερία εἶνε ἡ ἀκολασία, καὶ πᾶς μὴ στέργων τὴν ἀκολασίαν, πᾶς ἀντιτασσόμενος κατ' αὐτῆς, μήπως εἶναι τύραννος καὶ δεσποτικός; Ποῖαι θλιβεραὶ παρανοήσεις, σκόπιμοι ἢ εἰλικρινεῖς, εἶναι αὗται, καὶ ποῖα ὀλέθρια καὶ ἀπευκταῖα ἀποτελέσματα δύνανται νὰ παραγάγωσι! Εἶναι δόλιος ἢ ἐπίβουλος ἄρα γε ὁ συνταγματικὸς ἐκεῖνος Ἡγεμὼν ὁ ἐφορεύων ἀγρύπνως καὶ ἀκαμάτως τὴν τήρησιν τῶν νόμων τῆς Χώρας, ὁ συντηρῶν καὶ θερμαίνων τὴν ἱερότητα τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, ὁ ἐλέγχων τοὺς παραβάτας τῆς νομοθεσίας, ὁ συνέχων τοὺς τυχὸν καταστρατηγοῦντας τοὺς θεσμοὺς πολιτευτάς, ὁ ἐλαύνων καὶ πυρακτῶν

τοὺς ἀνεπαρκῶς διώκοντας τὸ ἐθνικὸν ἰδεῶδες, ὁ ἕτοιμος νὰ τιμωρήσῃ διὰ τῆς ἱερᾶς καὶ ἀκηλιδώτους καὶ ὑψίστης δυνάμεως ἣν τὸ Ἔθνος δίδει καὶ στέργει εἰς τὰς χεῖράς του, νὰ τιμωρήσῃ τοὺς θρασεῖς, νὰ στεφανώσῃ τοὺς ἐναρέτους, νὰ κεντρίσῃ τοὺς ὀκνηρούς, νὰ φωτίσῃ τοὺς πλανωμένους, νὰ ἀπειλήσῃ τοὺς πονηρούς, νὰ προασπίσῃ τοὺς χρηστούς, νὰ προστατεύσῃ πᾶσαν εὐφυΐαν καὶ δεξιὰν φύσιν, νὰ ἐνθαρρύνῃ καὶ στηρίξῃ τοὺς ἀσθενεῖς, ἐὰν συμπέσῃ ἡ ἔννομος πολιτειακὴ δύναμις νὰ φεύγῃ προσκαίρως τοὺς ἀριθμητικῶς μὲν ἀσθενεῖς κραταιοὺς ὅμως ἠθικῶς λόγῳ ἀρχῶν καὶ συστήματος; Εἶναι ἐπίορκος ἄρά γε καὶ λαοφθόρος ὁ Ἡγεμὼν οὗτος; Εἶναι τύραννος ἄρά γε ὁ ἀναβάτης ὁ χρησιμοποιῶν τὸν χαλινὸν ὅπως μὴ ἐξολισθήσῃ ὁ ἵππος, καὶ εἶναι δεσποτικὸς ὁ κυβερνήτης ὁ συνέχων ἰσχυρῶς τὸ πηδάλιον ὅπως μὴ ἀφήσῃ τὸ πλοῖον νὰ συντριβῇ εἰς τοὺς θαλασσοπλήκτους κρημνούς; Τίς δὲ λέγει ὅτι ὁ συνταγματικὸς Βασιλεὺς δὲν ἔχει δύναμιν ἐν χώρᾳ συνταγματικῇ, ἐν χώρᾳ ἔνθα ὅταν διαρωνῇ πρὸς τὴν Βουλὴν συντρίβει τὴν Βουλήν, καὶ τὴν συντρίβει ἐν τῷ δικαιώματι Αὐτοῦ ὅπερ τὸ Πολίτευμα ἀνεγνώρισεν εἰς Αὐτὸν ἀκριβῶς ὅπως ἐγκαίρως καὶ εὐσυνειδήτως, καταλλήλως καὶ μετὰ χρηστῆς προθέσεως ποιήσηται χρῆσιν αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ Λαοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ Πολιτεύματος; Δὲν ἔχει δύναμιν ὁ Βασιλεὺς ὁ δυνάμενος ἐντὸς τοῦ νόμου καὶ ἐντὸς τοῦ Πολιτεύματος νὰ καταλύῃ τὸ ὑπάρχον νὰ δημιουργῇ δὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, νὰ παύῃ τοὺς ὑπουργούς του, νὰ καλῇ ἄλλους, νὰ ποιῆται ἀνὰ πᾶσαν ὥραν ἔκκλησιν εἰς τὸ Ἔθνος διὰ τῆς διαλύσεως; Μὴ ἔχων συμπαθείας, μὴ ἔχων ἀντιπαθείας, μὴ ἔχων συμφέροντα, μὴ ἔχων ἀνάγκας ὑλικάς, ἀσκῶν ἀνυπολόγιστον καὶ ἀπεριόριστον θέλγητρον, μὴ ἀναγκαζόμενος οὐδένα νὰ θωπεύῃ, ἀπεναντίας παρὰ πάντων θωπευόμενος, ὢν τοῦ Ἔθνους ἡ ἀσπὶς καὶ τὸ σέμνωμα καὶ τῶν ἐθνικῶν ἰδεῶν ὁ ὑψηλόφρων θεματοφύλαξ, ἐγκλείων ἐν ταῖς χερσὶ ἀκατανίκητον ἔννομον δύναμιν, δὲν ἔχει ἐξουσίαν ὁ Βασιλεὺς νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, ὅταν διαγιγνώσκῃ αὐτό, καὶ ὅταν πείθηται ὅτι πλανῶνται ἢ φατριάζουσιν οἱ ὑπουργοὶ καὶ τὰ κοινοβούλια; Ἀδυναμίαν ἄρά γε ἢ ἀδιαφορίαν πρέπει νὰ ὀνομάσῃ τις τοῦτο; Καὶ ἂν εἶναι ἀδιαφορία, εἶναι ἄρά γε ὀρθόν, εἶναι δίκαιον, εἶναι ἔντιμον καὶ βασιλικὸν τὸ καλύπτειν τὴν ἀδιαφορίαν διὰ τοῦ προσχήματος τῆς δῆθεν ἀδυναμίας, καὶ ὀχυροῦσθαι ὄπισθεν ἀβασίμων σοφισμάτων πρὸς ἄμυναν κατὰ παραπόνου καὶ μομφῆς οὐ μόνον βασίμου ἀλλὰ καὶ δικαίας; Καλὴν πίστιν καὶ εὐθύτητα ἐν τῇ διαχειρίσει τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν προνομίων αὐτοῦ πρέπει νὰ ζητῇ καὶ νὰ ἀξιοῖ παρὰ τοῦ συνταγματικοῦ Ἡγεμόνος ὁ Λαός. Καλὴν πίστιν, καὶ τὸ εὐγενὲς θάρρος, τὸ εἰς τὸν Ἡγεμόνα ἐξαιρέτως προσῆκον, τὸ ἀπὸ τῆς ἰδίας τιμῆς καὶ ἠθικῆς εὐθύνης τοῦ Ἡγεμόνος πηγάζον, νὰ παρεμβάλῃ τὴν ἔννομον κραταιὰν ἰσχύν του, τὴν ἰσχὺν ταύτην, ἣν σκοπίμως καὶ ἐξ ὑψηλῆς ἐθνικῆς προνοίας συνεκέντρωσεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Βασιλέως τὸ Σύνταγμα, ὅπως ἀποτρέπῃ ἢ ματαιοῖ ἀστόχους ἀποφάσεις ἢ ἐπιμονάς, ὧν τὰ δυσάρεστα ἐπακολουθήματα, ἐπηρεάζοντα ἐπιζημίως τὸ Ἔθνος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φείδωνται καὶ τῶν Ἡγεμόνων ὅσον καὶ ἂν τυπικῶς λέγονται ἀνεύθυνοι, ἢ θέλουσι νὰ πιστεύωνται τοιοῦτοι. Διότι Ἡγεμὼν οὐδαμῶς ἢ ραθύμως καὶ ἀνεπαρκῶς ἐκπληρῶν τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα, τὴν Πολιτείαν, καὶ τοὺς Θεσμούς της ἱερὸν καθῆκον του, Ἡγεμὼν μὴ ἔχων τὸ θάρρος νὰ παρεμβάλῃ τὴν ἰσχύν του ὅπως μὴ δημιουργῇ ἀφορμὰς λόγων καὶ μὴ ταράττῃ τὴν ἄνεσιν τῶν ὀλβίων ἡμερῶν του, Ἡγεμὼν μὴ ἀποδεχόμενος εὐθύνας ἀποκειμένας ἀναποδράστως εἰς τὸ ὕψος καὶ τὴν φύσιν τῆς θέσεώς του, Ἡγεμὼν μὴ καθιστῶν δήλην καὶ αἰσθητὴν τὴν τιμίαν καὶ ἔννομον δρᾶσιν καὶ ἐπιτήρησίν του ἐν τῇ Πολιτείᾳ, Ἡγεμὼν παρέργως οἱονεὶ βασιλεύων καὶ τὴν ὑπερτάτην τοῦ ἀξιώματος λειτουργίαν καὶ διαχείρισιν μὴ ἀνάγων εἰς ζήτημα πεφωτισμένης καὶ ἀδιαλείπτου μεριμνης καὶ ἐνδελεχείας, Ἡγεμὼν τοιοῦτος ποίαν ἱστορικὴν ἐκτίμησιν παρασκευάζει εἰς τὸ ὄνομά του, ποίαν εὐεργετικὴν καὶ συνεκτικὴν ἀποστολὴν ἀσκεῖ ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ ποίαν τύχην ἑτοιμάζει διὰ τὴν Πατρίδα, δι' ἑαυτόν, καὶ τὰ τέκνα του;

Ὅπως κρίνῃ τις ἑπομένως τὴν ἐπίδοσιν τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἐν χώρᾳ τινί, δέον νὰ ἐρευνήσῃ ἐὰν αἱ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος σοφῶς καὶ σαφῶς κατασταθεῖσαι δυνάμεις καὶ ἐξουσίαι ἐλειτούργησαν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν ἥτις τὰς ὑπηγόρευσε καὶ πρὸς τὸ γράμμα ὅπερ τὰς διετύπωσε. Μόνον οὕτω δύναταί τις δικαίως καὶ ἀσφαλῶς νὰ ἐκτιμᾷ τὰ φαινόμενα καὶ νὰ κρίνῃ τὰ γεγονότα. Οὔτε ἡ εἰς τὸν Λαὸν ἐπίρριψις τῆς εὐθύνης ἐπὶ τυχὸν ἀποτυχίᾳ τοῦ Πολιτεύματος καὶ ἄλλαις ζημίαις ἐθνικαῖς, ἀλλ' οὔτε ἡ εἰς τὸν Βασιλέα ἐπίρριψις τῆς αὐτῆς εὐθύνης εἶναι δικαία καὶ γενναία, διότι ἐν συνταγματικῷ πολιτεύματι συμπράττουσι Λαὸς καὶ Βασιλεία, τῆς συμπράξεως δὲ ταύτης τοὺς καρποὺς δρέπει τὸ Ἔθνος. Ἀμφότεροι ὑπέχουσι τὰς εὐθύνας, ἀμφότεροι μερίζονται τὴν δόξαν τῆς ἐπιτυχίας, ἀμφότεροι τὴν ταπείνωσιν τῆς ἀποτυχίας. Μόνον δὲ ἐρευνωμένου κατὰ πόσον ὀρθῶς εἰργάσθησαν καὶ ἔδρασαν Λαὸς καὶ Βασιλεὺς ἐν τῷ ἰδίῳ καθωρισμένῳ κύκλῳ ἕκαστος καὶ ἐν τῇ σφαίρᾳ ἣν τὸ Πολίτευμα ἐχάραξεν εὐκρινῶς, δύναταί τις νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν βαρύνουσαν ἕκαστον εὐθύνην, τὴν ἐπίδοσιν ἢ ἀποτυχίαν τοῦ Συνταγματικοῦ Πολιτεύματος ἐν χώρᾳ τινί, καὶ τοὺς εὐτυχεῖς ἢ πικροὺς καρποὺς τοὺς ὁποίους ἀνέδωκε.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΠΑΓΑΝΕΛΗΣ

ΠΕΡΙ ΦΕΣΙΟΥ[1]

ΜΕΡΟΣ Α'.

Γενικὰ περὶ τῶν ἐθνικῶν Ἑλληνικῶν ἐνδυμασιῶν.

Ἡ συλλογὴ λοιπὸν καὶ ἡ ἀνίχνευσις τῶν ὀνομάτων τῶν ἐνδυμάτων καὶ τῶν ὑφασμάτων αὐτῶν θέλει συμβάλει σπουδαίως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου, εἰς τὴν ἱστορίαν ἔτι τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας κατὰ τοὺς μέσους καὶ νεωτέρους χρόνους ἐν ἐλλείψει ἑτέρων πηγῶν, διότι συνήθως τὸ ξενικὸν ἐμπόριον κομίζει τὰ ἐμπορεύματα καὶ διαδίδει μετὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν. Ἡ τοιαύτη δ' ἔρευνα θὰ διδάξῃ τί ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τί ἐκ τῆς Δύσεως ἐλήφθη, ὁποῖον εἶνε τὸ ἐγχώριον καὶ ὁποίαν ἐπίδρασιν ἤσκησαν καὶ ἐπὶ τοῦ κλάδου τούτου τοῦ βίου οἱ ξένοι κατακτηταί. Ἀρκεῖ δὲ ὅπως καταδείξωμεν τὴν σημασίαν ταύτην νὰ παραθέσωμεν ὀλίγα ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἐν χρήσει ὀνομάτων καὶ ῥημάτων δηλωτικῶν ὑφασμάτων, ἐνδυμάτων, κοσμημάτων, ἐργαλείων, ἐργασιῶν ὑφαντικῆς, ῥαπτικῆς, πλεκτικῆς, ἵνα ὡς ἐν ἑνὶ πίνακι καταφανῇ ὁποῖον κρᾶμα λέξεων ἑλληνικῶν ἀρχαίων, βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων, τουρκικῶν, ἀραβικῶν, σλαυικῶν, λατινικῶν διαφόρων χρόνων, ἰταλικῶν, βενετικῶν, γαλλικῶν, ἀγγλικῶν μεταχειρίζεται ὁ Ἕλλην ὅπως παραστήσῃ τὴν ἐνδυμασίαν του καὶ τὰς ἐχούσας πρὸς ταύτην σχέσιν ἐννοίας. Θέλει δὲ ὁ πίναξ οὗτος μᾶς διδάξει καὶ πῶς μικρὸν κατὰ μικρόν, ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὁδηγούμενος οὐχὶ ὑπὸ σχολαστικοῦ ὀνοματοθέτου, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἰδιορυΐας ἀντικατέστησε πολλὰς τούτων διὰ γνησίων Ἑλληνικῶν. Ἴσως θὰ ἦτο ὀρθότερον ὁ κατωτέρω κατάλογος νὰ ἐξετίθετο κατὰ τόπους· ἀλλ' ἡ τοιαύτη κατάταξις ἤθελε φέρει ἡμᾶς εἰς μῆκος λόγου ἄσχετον πρὸς τὸ δοκίμιον τοῦτο, ὅπερ ἐχαράξαμεν.

Ὑφάσματα. Πανί, χασές, κάλτσινο, δίμιτο, ξάμιτο, τσίτι, ῥάσο, σαγιάκι, ἀμπᾶς, μουσελίνα, σαλί, τσόχα, δαμάσκο, καμουχᾶς, ταραμπουλοῦσι, κετσές, κρέπι, μεταξωτό, μπουγασί, χηταγί, τζαμρέσι, κατηφές, βελοῦδο, ἀτλάζι, στόρα, ἀλατζᾶς, περμπεζάρι, κουτουνί, σέδα-κρούτα, λαχοῦρι, γάζα, τουλπάνι, καναβάτσο, μουσαμᾶς, κερόπανο, λινό. Γοῦνα, σαμοῦρι, φλοκᾶτο, καππότο.

Ἐνδύματα καὶ παραρτήματα αὐτῶν. Ῥοῦχα, φουστανέλλα, καββάδι, καρτάνι, τσουμπές, ἀντερί, μπινίσι, κοντογοῦνι, κοντό, ζιμποῦνι, κοριτσᾶς, καμιζόλα, 'σωκάρδι, ζῶμα, σριτοῦρι, γελέκι, μπιρίκο, μισογέλεκο, καναβίτσα, σάλταμάρκα, πατατούκα, μεϊτάνι, φέρμελη, βρακί, βράκα, 'σώβρακο, 'πανωβράκι, τράουζα, σαλβάρι, σαράβαρο, ποτοῦρι, τσαξίρι, 'ποκάμισο, φανέλλα, δουλαμᾶς, καππότο, φλοκάτα, ταμπάρο, ταλαγάνι, σκαραμάγκι, φουστάνι, μεσοφούστανο, μπουστομάνικα, πλατομάνικα, μπουστομπράτσολο, ποδιά, 'μποροστοποδιά, 'μποροσθέλα, ποδοποκαμισιά, 'σωποκάμισο, μποῦστος, λινόμπουστος, κολόβι, πεττορίνα, στηθοπάνι, στομαχικό, στομαχάρι, στομαχόπανο, ποδόγυρος, φαλμπαλᾶς, γλιγοῦδι, φασκιά, κοζόκα. 'Πανωφόρι, ἐπιβαλτάρι, ἐπιρριπτάρι, μπουρνοῦζι, κουκούλα, γιακᾶς, κεφαλόδεμα, κεφαλομανδηλωσιά, φακιόλι, γιασμάκι, μουρέτρα, καππάσι, τσεμπέρι, κουρλί, καφατιανό, μαγουλίκα, μαγνάδι, τσεβρές, κεφαλομάνδηλο, καλεμκερί, μυξομάνδηλο, τραπεζομάνδηλο, πισκίρι, προσόψι, μπόλια, μαχραμᾶς, κουρούκλα, πουτανίκι καὶ πουτανίτσα[12].

Φέσι, μπερέττα, σκούφια, σερβέττα, σκασπαστί, γεμενί, σκιάδι, καλπάκι, σαρίκι, ταραμπουλοῦσι, κιουλάρι, καβοῦκι, κουροῦπι.

Ὑποδεσιά, 'ποδεμή, παπούτσια, 'πόδημα, κουντοῦρες, τσόκαρα, γόβες, στιβάλια, παντοῦφλες, γαλότσες, τσαρούχια, τσαρδίνια, ποίνες, σκαρπίνια, κουντουροπάπουτσα, πασμάκια, μέστια, ψίδι, ἀψίδι. Κάλτσα, τσουράπι, τουζλοῦκι, τάκος κάλτσας, καλτσοδέτης. Τσαγγί ἐξ οὗ καὶ τὸ τσαγγάρης.

Τσέπη, σακκοῦλα, μπουσνέρα, πουγγί, πουζοῦ, δισσάκι, χεϊμπές, ταγάρι, τσουβάλι, τσαντίλα, ζιμπίλι τορβᾶς, μπόγος, ταγαρτζίκα, κεμέρι.

Σκουλαρίκια, τριχοβελόνα, βραχιόλια, καψάλι, γιορντάνι, παπάζι, καδενέττα, ἀλυσίδα, μπετόνι, μιρμίδι, γαργατέλι, τρέμουλα, τρέμουσα, κολλάνι, χαρχάλι, τραχηλιά, φνίκα καὶ παρθενοφόρι (πέπλον), κουμπί, κόπτσα, θυλειά, θυληκωτήρια, καρφίτσα, φουρκέττα, κουμπότρυπα, ζώνη, βρακοζῶνα, σάλι, μποκτσᾶς, σάλπα, χρυσόμπολια, κορδόνι, κορδέλλα, δαντέλλα, ὀμπρέλλα, παρασόλι. Ἀστάρι, φόδρα, λουρίδα, σειρίτι, κρόσι, φοῦντα, σύρμα, τέλι, γαϊτάνι, τιρτίρι, τερεπλίκι.

Σουλμᾶς, σουρμές, φκιασίδι, σχένιασμα, κνᾶς, ῥαστίκι, μαδιστῆρι.

Στρωσίδια, κρεββάτι, κρεββατοστρώση, στρῶμα, μαξελλάρια, προσκέφαλον, μαγουλάκι, μαξελλαρομάνα, κλεῖρι, πάπλωμα, χράμι, ἀνδρομίδα, κιλίμι, καρπέτα, τσοῦλι, μακάτι, μεντέρι, βελέντζα, σελτές, χαλί, σκλαβίνα. Κουρτίνα, μπερντές, κουνουπιέρα, μανάσσα.

Ῥήματα καὶ ὀνόματα ὑφαντικῆς, πλεκτικῆς καὶ ῥαπτικῆς. Κεντῶ, ξηλόνω, τρυπόνω (ἐνεργητ.) ξόμπλι ξομπλιάζω, πλουμὶ πλουμίζω, καπλαδίζω, ξεκαπλαδίζω, καπλάδισμα, ῥέλιασμα ῥελιάζω, στρήρω, ξεστρήρω, παραλῶ, κλώθω, ξεκλώθω, ξεζαρόνω, ξεφτίζω, ξέφτισμα, τσιτόνω, σοῦφρα ξεσουφρόνω, σουφρόνω, σοῦρα σουρόνω, φοῦσκα φουσκόνω, τσαλάκωμα τσαλακόνω, μαργέλλι μαργελλόνω, καρίκωμα καρικόνω, μπάλλωμα μπαλλόνω, μαντάρισμα μανταρίζω, νεροτρίβω, πατῶ σκουτιά, ἀργάζω, διασίδι, διάζομαι, πέρνω ἔξαμο (=μέτρον ἐνδυμάτων ἐπὶ τοῦ σώματος).

[1] Ἴδε σελ. 113.

[12] Ἡ λέξις αὕτη οὐδὲν ἔχουσα κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα τὸ δύσφημον εὑρίσκεται εἰς πλεῖστα τῶν Ἀθηναϊκῶν προικοσυμφώνων. Ὅρα Δ. Γ. Καμπούρογλου Μνημεῖα τῆς ἱστ. τῶν Ἀθηναίων Τ. Γ' σελ. 46, 48, 55, 56, 57, 66 καὶ ἑπομένας.

Σκουλὶ νήματος, κλωστή, ὀτρά, σπάγος, πόκος, ποκάρι, τουλούπα, κλώστης, καρούλι, περαστῆρι, ἀνέμη, μασοῦρι, κουβάρι, κουβαρίστρα, ῥοδάνι, ἀργαλειὸς καὶ μποῦρα, σαίτα, σφονδύλι, ῥόκα, ἀλακάτη, ἀπείλιχτρος, ἀδράκτι, τυλιγδι, τυλικτάρι, φάδι, στημόνι, χνοῦδι, οὔγια, κενάρι, ξύρασι, σιμοῦσα, κάτι (τόσα κάτια=δίπλες). Βελόνα, σακκορράφα, σουβλί.

Εἴδη ῥαψίματος, καββαλλορίκι, πατητή, γαζί, ἀπισωβελονιά, κουφοβελονιά, τρύπωμα, τρυπογάζι.

Παραλείπομεν τὰ ξενικὰ ὀνόματα τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἱερέων, τὰ τῶν χρωμάτων καὶ ἄλλων, καὶ σημειοῦμεν τὰ ἐπὶ τῶν ὑφασμάτων καὶ ἐνδυμάτων ἐξευτελιστικά, κουρέλι, πατσαβούρα, πανιστής, κωλόπανο, πανί, χάρβαλο, ἀποφόρι, σάββανο καὶ μύζαρο, καλίκι (ἐπὶ ὑποδημάτων).

Ἡ ἀνάγνωσις καὶ μόνη τῶν ὀλίγων ἐκ τῶν πολλῶν ἀνωτέρω ὀνομάτων, ὧν εὐάριθμα εἶνε τὰ Ἑλληνικά, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐτυμολογία καὶ ἡ περιγραφὴ τῶν δηλουμένων ἀπαιτεῖ συγγραφὴν ὁλόκληρον, καταδεικνύει σαφέστατα τὴν ἐπίδρασιν τῶν κατακτητῶν Φράγκων, Ἐνετῶν, Τούρκων ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοῦ ξένου ἐμπορίου τῶν κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀποικιῶν Ἐνετῶν, Φλωρεντινῶν, Γενοβέζων, Ἀμαλφιτανῶν καὶ ἄλλων δυτικῶν λαῶν, περὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν ὁποίων παραπέμπομεν εἰς τὰ ἔξοχα συγγράμματα τοῦ W. Heyd, Le colonie commerciali degli Italiani in Oriente nel medio evo, καὶ Histoire du commerce du Levant au moyen âge, γερμανιστὶ καὶ γαλλιστὶ ἐκδοθείσης, εἰς τὰς ἀπείρους περαπομπὰς τῶν ὁποίων οὐδὲν Ἑλληνικὸν εὑρίσκομεν βιβλίον ἀναγραφόμενον!

[Ἕπεται τὸ τέλος.] ΑΝΤ. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΤΟ ΜΑΡΜΑΡΩΜΕΝΟ ΚΑΡΑΒΙ

(*Κερκυραϊκὴ παράδοσις*).

Μὲ τὰ πανιὰ μαρμαρένια, τὰ κατάρτια, τὸ σκάφο κι' ὅλα τὰ ξάρτια, στὴν ἄκρη τοῦ πελάου, κάτω ἀπὸ τὸ περήφανο βουνὸ τοῦ Παντοκράτορα, ἀντικρὺ τοῦ παληοῦ μοναστηριοῦ τῆς Παλαιοκαστρίτσας, στὸ φύσημα τοῦ γλυκοῦ πονέντε, στέκεται σὰν στοιχειὸ ἀραγμένο κι' ἀκίνητο τὸ μαρμαρωμένο καράβι ποὺ τὸ γνωρίζουν ὅλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι στοὺς Κορφούς.

* *
*

Ἄσπρο, ὁλάσπρο κι' ἀκίνητο μὲ τὴ λευκή του μορφὴ βλέπει χωρὶς συναίσθησι αἰώνια κι' ἀδιάκοπα τὰ χρόνια ποὺ περνοῦν σιμά του, σὰν τ' ἀφρισμένα κύματα ποὺ μαυροπρασινίζουν γύρω του.

Τὰ μαρμαρωμένα καὶ κάτασπρα πανιά του μὲ περιφρόνησι δέχονται τὸν λυσσασμένο ἄνεμο ποὺ τὰ φυσᾶει μὲ μάνητα κ' ἐκδίκησι, ἐνῶ τ' ἀσάλευτο σκάφο του μὲ γέλιο καὶ ἀπάθεια διώχνει ἀπὸ τὸν κόρφο του τὰ θαλασσοφουσκωμένα κύματα. Γενιὰ-γενιὰ ποὺ περνᾶει ἀπὸ τὸν πολύπαθο δρόμο τῆς ζωῆς, πάντα τὸ βλέπει ἀπήραχτο καὶ αἰώνιο· μονάχα τὸ φοβερὸ κῦμα στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, τ' ἀνεμόβροχο καὶ ἡ κατάρα τοῦ ἐχάραξαν σιγά, σιγὰ στὸν ὕπνο του βαθυὲς καὶ αἰώνιες ρυτίδες.

Τ' ἀνθοστολισμένα χωριὰ ποὺ εἶνε ἀντίκρυ του κάθε αὐγὴ μὲς τὸ φανέρωμα τοῦ ἥλιου, ἀνάμεσα στὴν καταχνιὰ καὶ κοντὰ στ' ἀστέρι τῆς νύχτας μὲ χτυπόκαρδο ἀντικρύζουν τὸ στοιχειωμένο καράβι ποὺ μὲ τὰ πανιὰ ἁπλωμένα καὶ μὲ βία φαίνεται νὰ ζυγώνῃ ὁλοένα τὴ στεριά.

Ἡ ἱστορία τοῦ στοιχειωμένου καραβιοῦ εἶνε πολυαδιήγητη καὶ τρομερή. Μᾶς θυμίζει χρόνια βαρυὰ καὶ δυστυχισμένα· ὅποιος τὴν ἀκούσῃ δὲν θὰ φρίξῃ τόσο ἀπὸ τὴ διήγησι, ὅσο ἀπὸ τὴν ἐνθύμησι.

* *
*

Τὸν χειμῶνα ὅταν τὰ γνέφια ζυγώνουν τὴ γῆ καὶ ὁ οὐρανὸς γελᾶ μὲ τ' ἀστραπόβροντα, ἐνῶ ὁ ἀγέρας μὲ μάνητα θέλει ν' ἁρπάξῃ ἀπὸ τὰ θεμέλια τὰ καλύβια τοῦ χωριοῦ, καθεὶς πατέρας μὲ τὰ παιδούλια του καὶ μὲ τ' ἀγγόνια του κάθεται ὁλόγυρα ἀπὸ τὴ φωτιὰ ξαπλοπόδι, κ' ἐκεῖ καλόκαρδος καὶ μὲ γονιοῦ χάρι ἀρχίζει καὶ λέει ἀτέλειωταις ἱστορίαις ποὺ φέρνουν χαρὰ ἢ λύπη εἰς ὅλους τῆς συντροφιᾶς, ἐνῶ κάπου, κάπου λυγερὴ χωριατοπούλα μὲ μαῦρα μάτια καὶ ῥοδοκόκινη κερνᾶει μὲ χάρι σὲ καθαρὸ ποτῆρι σὰν τὴ καρδιά της γλυκὸ καὶ ἀθάνατο κρασί.

Ἡ ἱστορία τοῦ στοιχειωμένου καραβιοῦ πολλαὶς φοραὶς ἀκούστηκε σταὶς καλύβαις τῶν χωριῶν καὶ σὰν πετούμενο πέταξε στὰ βουνά, στοὺς κάμπους ἀφίνοντας πάντοτε πικρὰ ἐνθύμησι.

Τ' ἀγγόνια ποὺ τὴν ἄκουσαν ἀπὸ τὸν πάπο τὴν λέγουν στὰ παιδιά τους κ' ἔτσι ἀπὸ στόμα σὲ στόμα ὁ χρόνος τὴν σώζει ὡς σήμερα πιστὰ καὶ αἰώνια.

* *
*

Ὁ βοσκὸς ποὺ παίζει μὲ πάθο τὴν ποθητὴ καὶ γλυκόφωνη φλογέρα του στὴν ἄκρη τοῦ βουνοῦ καὶ τὸν παθητικὸ ἦχο της μὲ χάρι καὶ ἁρμονία ἁρπάζει τὸ γλυκὸ ἀέρι τῆς αὐγῆς καὶ τῆς νύχτας μαζὶ μὲ τὰ βελάσματα τῶν κοπαδιῶν ποὺ κάτω στὸ χλοερὸ κάμπο βόσκουν χαρούμενα καὶ τρισευτυχισμένος βλέπει μὲ περηφάνια τὸ βιό του καὶ τὴ δόξα του, ὅταν τύχῃ κι' ἀντικρύσουν τὰ μελαγχολικὰ ἀπὸ τὴ μοναξιὰ μάτια του τὸ στοιχειωμένο καράβι, μὲ μιᾶς ἀλλάζει καρδιὰ καὶ λογικό· ἡ φλογέρα βγάζει τρεμουλιαστοὺς καὶ ἀδύνατους ἤχους καὶ ἡ κακὴ ἐνθύμησι μπλέκει τὸν νοῦ του, γιατὶ περνοῦν ἀπ' αὐτὸ χρόνια κακὰ καὶ δυστυχισμένα.

Ὁ δουλευτὴς ποὺ μὲ θάρρος κι' ἀκαρτέρησι δουλεύει ἄκοπα τὸν ἀδούλευτο κάμπο του καὶ μὲ ὁλόχαραις ἰδέαις σπρώχνει τὰ ζῶα του εἰς τὴ δουλειά, ὅταν ὁ νοῦς κι' αὐτοῦ σμίξῃ εἰς ταὶς ἰδέαις του τὸ μαρμαρωμένο καράβι μὲ μιᾶς σκοτίζεται, τὸ χέρι του τὸ ζευγάρι δὲν ξουσιάζει πλειά, γιατὶ τὸ λογικό του τρέχει μὲ χρόνια παλαιά, βαμμένα μὲ αἷμα καὶ δουλεία, μὲ χρόνια δυστυχισμένα.

Ἡ λυγερὴ καὶ ξανθομαλλοῦσα κόρη μὲ τὸ χαρούμενο καὶ ῥοδαλὸ πρόσωπό της, μὲ τὰ μαῦρα κ' ἐκφραστικὰ μάτια, ποὺ καΐνε καρδιαὶς εἰς τὸ χωριό, ὅταν κι' αὐτὴ ἡ Ναράϊδα ἀντικρύσῃ τ' ἀκίνητο καράβι ἀπὸ τὸ παρθενικὸ παραθύρι της, ποὺ κάθεται καὶ γνέθει μὲ χάρι, θαλασσόχρωμα πανιὰ τότες ἀπὸ τὰ χέρια της φεύγει ἡ δουλειά, τὸ γνέμα της μπλέκεται καὶ σὰν ἀναίσθητη στέκει καὶ τὸ παρατηρεῖ, ἐνῶ στὸ λογικό της ριζοβολεῖ σιγὰ καὶ ἀγάλια μία ἀπόκρυφη λύπη ποὺ τὴν αἰσθάνεται ὅλο τὸ σῶμα της.

* *
*

Δὲν ἔχουν περάσῃ πολλὰ χρόνια ποὺ καὶ ἡ πολυπόφερτοι Κορφοί, τὸ ξακουσμένο τοῦτο νησὶ ἤτανε μὲ τὰ σίδηρα τῆς σκλαβιᾶς δεμένο καὶ δουλεμένο στοὺς ξένους καὶ σ' ὀλίγους ἀφεντάδες, καθὼς ὁ Μωριᾶς, ἡ Ρούμελη καὶ ὅλοι οἱ τόποι ποὺ κραζόντανε μὲ τὸ δοξασμένο ὄνομα Ἑλλάς.

Ἤτανε χρόνια στὸν τόπον μας ποὺ οἱ ἄνθρωποι ἦσαν δοῦλοι σὰν ζῶα, ποὺ τὰ δυστυχισμένα χωριά μας ἐδουλεύανε νύχτα-μέρα σὰν σκυλιὰ γιὰ λίγους ποὺ ἐρημώνανε ἄσπλαχνα τὰ πλούτια τοῦ νησιοῦ μας. Τὸν τόπον ποὺ ἐγεννήθηκε, ποὺ ἐδούλευσε, ποὺ ἔχασε τὰ νειάτα του κ' ἐπότισε σταλαματιά, σταλαματιὰ μὲ ταὶς ἡμέραις τῆς ζωῆς του ὁ χωρικός μας τότε δὲν ἐξουσίαζε....

Καὶ καλὰ δὲν ἔφθανε τὸ κακὸ ποὺ εἶχαν οἱ δυστυχισμένοι χωρικοί μας ἀπὸ ταὶς ἐξουσίαις τοῦ τόπου μας, ἀλλὰ καὶ ξένοι ἐχθροὶ κάθε λίγο ἐρημώνανε τ' ἀνθοστολισμένα καὶ πλούσια χωριά μας. Τότες ταὶς περισσότεραις δυστυχιαὶς καὶ ἐρήμωσαις ἔπαθαν τὰ πολύπαθα χωριὰ τοῦ Ὄρους[1] ποὺ ἤτανε κοντὰ στὰ παράλια τῆς Ἀλβανιτιᾶς κι' ἀντικρὺ ἀπὸ τὸ ἀνοικτὸ πέλαγος.

Σ' ὅλαις αὐταὶς ταὶς δυστυχίαις καὶ λύπαις, ὁ χωρικός μας τότες ὡς σύντροφο, παρηγοριὰ κ' ἐλπίδα του εἶχε τὴ θρησκεία του κι' αὐτὴ ἐπίστευε καὶ ποθοῦσε στὴ καρδιά του, ἐνῶ μέσα στὴ χώρα ἄπιστα καὶ γιὰ διασκέδασι τὴν καταπατοῦσαν. Οἱ παπάδες ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἤτανε οἱ δασκάλοι ἀπὸ τὰ γράμματα καὶ ἀπὸ τὴ θρησκεία. Ἡ προσευχαὶς καὶ οἱ ψαλμοὶ ἤτανε ἡ ἀληθινὴ σοφία τους· ἡ ἅγιες εἰκόνες ἡ παρηγοριά, ἡ ἐλπίδα τους καὶ τὰ ἐρημοκλήσια τὰ καταφύγια τῆς καρδιᾶς των.

* *
*

Εἰς τὰ χρυσὰ μάτια τῆς Δύσης, ἀντικρὺ ἀπὸ τὸ ἀνοικτὸ καὶ μαῦρο πέλαγο, κοντὰ σ' ἀκρογιάλι ποὺ γλυκοπαΐζει ἢ μὲ λύσσα βράζει τὸν ἀφρὸ τῆς θάλασσας, εἰς ἕνα βράχον δροσολουσμένον ποὺ ἔχει δεξιά, ζερδιὰ ἀνθοστολισμένους κάμπους καὶ περιβόλια, ἤτανε καὶ εἶνε στηλωμένο καὶ ὁλομόναχο τὸ ξακουσμένο στὸν τόπον μας μοναστῆρι τῆς Παληοκαστρίτσης.

Στὸ καιρὸ τῆς δυστυχιᾶς, τῆς φτώχιας, τῆς κλεψιᾶς καὶ τῆς ἀθεοφοβίας τὸ ἅγιο τοῦτο μοναστῆρι ἤτανε γιὰ τὰ δυστυχισμένα καὶ πολύπαθα χωριὰ τοῦ τόπου μας διαμάντι σὲ σκοτάδι, ἀστροφεγγιὰ σὲ μαυρίλα, ἤτανε τὸ πολύπαθο ἡ παρηγοριὰ κ' ἐλπίδα τῶν δυστυχισμένων. Μὰ κι' αὐτὸ μ' ὅλη τὴν ἱερὰ δύναμι ποὺ εἶχε δὲν ἠμπόρεσε νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὰ πάθια αὐτοῦ τοῦ καιροῦ. Γιατὶ ἐχτὸς ἀπὸ τοὺς φόρους ποὺ πλήρωσε σταὶς ἀρχαίς, φόρο δουλικὸ καὶ βαρὺ ἐπλήρωνε σ' ὀλίγους ἐχθροὺς ποὺ κάθε μέρα ἐλήστευαν ἄκοπα τὸ ἐρημικὸ καὶ ἅγιο τοῦτο μοναστῆρι. Ληστάδες τῆς Ἀλβανιτιᾶς καὶ κλέφτες θαλασσινοὶ Ἀλγερίνοι ἤσυχα δὲν τ' ἄφιναν. Εἶχε ἔλθῃ ἐποχὴ ποὺ εἶχαν μείνῃ σ' αὐτὸ ὀλίγοι καλογέροι μὲ τὸν ἅγιο ἡγούμενο, ποὺ ἔτρωγαν γιὰ φαγὶ ξερὸ καὶ μαῦρο ψωμὶ σὰν τὴν ἄγρια θάλασσα ποὺ κάθε μέρα ἀντικρύζανε μὲ χτυποκάρδι καὶ τρομάρα.

* *
*

Μία Κυριακή, εὐλογημένη μέρα, πουρνό, πουρνὸ ποὺ ἀκόμη ἡ καταχνιὰ ἔγλυφε τὴ θάλασσα καὶ ἡ φύσις ὅλη ἄρχισε νὰ στολίζεται γιὰ νὰ φανερωθῇ μ' ὅλα τὰ κάλλη της στὸ φῶς τοῦ ἥλιου, ποὺ τὰ πουλιὰ μὲ δροσολουσμένα φτερὰ ἔβγαιναν χαρούμενα ἀπ' ταὶς φωλιαίς των γιὰ ν' ἀρχίσουν τ' ἀτέλειωτα τραγούδια τους καὶ ἡ γλυκύφωναις καμπάναις τοῦ μοναστηριοῦ ἐσήμαιναν τὸν πρωϊνὸ ὄρθρο, μέσα στὴν καταχνιά, στὰ θαλασσοφουσκωμένα κύματα, στὸ ἀνοιχτὸ πέλαγο ἐφαινόντανε νὰ ἔρχεται μὲ βία καὶ μὲ τὰ πανιὰ ἁπλωμένα καὶ τὰ κατάρτια γυρτὰ ἀπὸ τὴν δύναμι τῶν πανιῶν ἕνα μαῦρο καράβι σὰν κόλασι. Ὁ ἥλιος τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἄρχισε νὰ φαίνεται ἀπὸ ταὶς ῥάχαις τοῦ βουνοῦ, καὶ μὲ μιᾶς σὰν θεῖος φύλακας τῆς καρδιᾶς τῶν ἀνθρώπων φλογισμένος καὶ αἰσθαντικὸς ἔρριξε ταὶς χρυσαὶς ἀχτίδαις του στὴ θάλασσα, στὸ σκάφο καὶ στὰ ἀεροφουσκωμένα πανιὰ τοῦ καραβιοῦ, ποὺ μὲ λύσσα, σὰν μαχαῖρι ἔκοβε τὸ κῦμα. Ὁ ἅγιος ἡγούμενος μὲ τὸ μαῦρο καὶ σταυρωμένο ράσο του, μὲ τὴ γλυκειὰ καὶ πολύπαθη μορφή του ἤτανε ἐκείνη τὴ στιγμὴ στὴν ἐκκλησία καὶ μὲ λίγους καλογέρους ἔψαλλε τὸν πρωϊνὸ ὄρθρο κ' εὐχαριστοῦσε τὸ Θεὸ γιὰ τὴ μεγάλη χάρι του.

Τὴν ἅγια αὐτὴ στιγμὴ ποὺ ἡ καρδιὰ τοῦ καθενὸς ἤτανε ἀνυψωμένη 'κεῖ στὸν ἀθάνατο καὶ οὐράνιο κόσμο, ἕνας ἀπὸ τοὺς καλογέρους ἐμπῆκε τρομαγμένος καὶ χλωμὸς σὰν θειαφοκέρι στὴν ἐκκλησία...

— Πάτερ ἡγούμενε! ἕνα καράβι σὰν ἀλγγερίνικο ζυγώνει ὁλοένα τὴν στεριά μας.

Ὅλοι στὰ λόγια του τρόμαξαν καὶ μὲ μιᾶς ἐγονάτισαν σηκώνοντας τὰ χέρια στὸν οὐρανό. Ἤξεραν τί θὰ ἐπάθαιναν οἱ πολύπαθοι κ' ἐτρόμαξαν.

Ὁ ἅγιος ἡγούμενος δὲν εἶπε λόγο, μονάχα μία ματιὰ ἔδωκε στὸν ἐσταυρωμένο Χριστὸ καὶ τὰ χείλια ἐψυθυρίσανε «βοήθα Χριστέ μου», ὕστερα πέρνοντας τὸ θυμιατὸ καὶ τὸ σταυρὸ ἀπὸ τὴν ἅγια τράπεζα κατέβηκε τὰ σκαλιὰ μὲ θεία εὐλάβεια, σὰν οὐράνιος δικαστής.

Ὅλοι σιωπηλοὶ τὸν ἀκλουθήσανε...

Ὕστερα ἀπὸ λίγα βήματα ἀντίκρυσαν τὴν θάλασσα καὶ μὲ τρομαγμένα μάτια εἴδανε νὰ τρέχῃ σὰν ρούφουλας καὶ ἀνεμοζάλη στὰ θαλασσοφουσκωμένα κύματα τὸ μαῦρο σὰν κόλασι καράβι.

Ὅλους ἔπιασε θανατικὴ σιωπή.

Μονάχα τὸ φλοίσβισμα τῆς θάλασσας καὶ ὁ χτύπος ἀπὸ τὰ κύματα ἀκουόντανε.

Τὴ στιγμὴ ἐκείνη ὁ ἅγιος ἡγούμενος μὲ δακρυσμένα ἀπὸ τὸ παράπονο μάτια καὶ μὲ πρόσωπο φωτεινὸ ἀπὸ τὴν πίστι καὶ τὴν πεποίθησι ἐφίλησε μὲ τ' ἀγγελικὰ χείλια του τὸ εἰκόνισμα τοῦ ἐσταυρωμένου καὶ ὕστερα κρατῶντας αὐτὸ τὸ ἔδωκε καὶ τὸ ἐφίλησαν ὅλοι...

Ὡστόσο τὸ καράβι ὁλοένα ἐζύγωνε καὶ οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἤτανε μέσα ξάστερα ἐφαινόντανε. Ἄγριοι, ἄγριοι καὶ λυσσασμένοι ἐκύταξαν μὲ διαβολικὸ πόθο τὸ μοναστῆρι. Ὁ ἡγούμενος ὅλα ἔβλεπε μὲ χτυποκάρδο. Τὸ μαχαῖρι καὶ τὴν φωτιὰ τὴν ἄκουγε στὸν κόρφο του...

Ἐσήκωσε τὰ δακρυσμένα μάτια του στὸ γαλανὸν οὐρανό, καὶ ἐκεῖ στὴ δροσερὴ χλόγη γονατιστὸς καὶ μὲ τὸ σταυρὸ στὸ χέρι ἐδεήθηκε. Ὕστερα μὲ θεία ποποίθησι ἀνοιξε τὰ χείλια καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἅγια στιγμὴ ἐψυθυρίσανε· «Θεέ μου, ἂν αὐτὸ τὸ καράβι ἔρχεται γιὰ καλὸ καλῶς νἄλθῃ, ἂν γιὰ κακὸ μάρμαρο ἐκεῖ νὰ μείνῃ».

Δὲν ἐτελείωσε ἀκόμη ὁ εὐλογημένος τὴ δέησί του ποὺ μὲ μιᾶς ὁ οὐρανὸς σὰν νὰ ἔχυνε ὁλόγυρα οὐράνιαις καὶ θείαις λάμψαις ἐρώτισε τὸ βράχο τοῦ μοναστηριοῦ. Ἀνάμεσα στὸ χάος ἐφάνηκε ἕνα ἀγγελικὸ πρόσωπο νὰ κρατεῖ σταυρὸ στὸ χέρι.

Στὴ θεία αὐτὴν λάμψι ὅλοι σὰν τυφλοὶ ἀπὸ τὴν θαμποῦρα ἔμειναν· τοὺς ἐφάνηκε ὅτι εὑρισκόταν εἰς ἄλλο κόσμο.

Τὸ μυστήριο αὐτὸ λίγο ἐβάσταξε.

Ἡ θάλασσα ἀκόμη μὲ λύσσα ἔβραζε τὸ κῦμα καὶ τὸ μαῦρο καράβι δὲν ἐφαινόντανε πλειὰ νὰ ζυγώνῃ τὴ στεριά. Μονάχα ἐκεῖ κοντὰ στ' ἀκρογιάλι ἔμενε ἀραγμένο ἕνα μαρμαρωμένο καράβι, μὲ τὰ κατάρτια, τὸ σκάφο κι' ὅλα τὰ ξάρτια γιὰ αἰωνία καὶ πικρὰ ἐνθύμησι στὰ πολυπόφερτα χωριὰ τοῦ Ὄρους.

ΗΛΙΑΣ ΣΤΑΥΡΟΣ

[1] Ἐπαρχία πρὸς Β.

ΑΝΑ ΤΟ ΑΣΤΥ

Καὶ μία θεατρικὴ ἐπιτυχία—τέλος πάντων!

Ὑπὸ πολὺ εὐτυχῆ ἀστέρα πρέπει νὰ ἐγεννήθη ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ κ. Ἠλ. Καπετανάκη. Πρῶτον ὅτι ηὐτύχησε νὰ διερμηνευθῇ ὑπὸ τοῦ Παντοπούλου, δεύτερον ὅτι ἐδόθη μετὰ σειρὰν πρωτοφανῆ ἀποτυχιῶν, τρίτον ὅτι ἔτυχεν ἔργον νέου, πρώτην φορὰν προβάλλοντος ὡς συγγραφέως, τέταρτον—αὐτὸ ὑποθέτομεν ὅτι εἶνε τὸ σπουδαιότερον,—ὅτι ἔτυχε τὸ ἐξυπνότερον, τὸ καλλίτερον ὅλων τῶν δοθέντων κατὰ τὴν ἐφετεινὴν περίοδον. Ὁ κόσμος ἀπὸ τῆς πρώτης ἑσπέρας κατενθουσιάσθη, ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ἑσπέρας κατέκλυσε τὸ θέατρον, πατεῖς με πατῶ σε, ἐγέλασεν, ἐχειροκρότησε καὶ μετὰ τοῦ καθημερινοῦ τύπου ἀπεθέωσε τὸν νέον κωμειδυλλιογράφον. Ἀριστούργημα! Ἔξοχον! Θαυμάσιον!...

Ἀλλ' ἂν ἔχῃ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς τοιαύτης λαϊκῆς ἐπιτυχίας, ἂν ἦτο τὸ καλλίτερον τῷ ὄντι τῆς ἐφετεινῆς παραγωγῆς, ὡς φιλολογικὸν ἔργον ὅμως ὁ Γενικὸς Γραμματεύς, ὡς κωμῳδία δηλαδὴ ἠθῶν, δὲν μας φαίνεται μεγάλης ἀξίας. Ἔχει τὴν αὐτὴν κυρίαν ἰδέαν μετὰ τῆς Ἀλεποῦς, τῆς βραβευμένης κωμῳδίας τοῦ κ. Ζάννου, μετὰ τῆς ὁποίας καὶ εἰς ἄλλα τινὰ σημεῖα τῆς ἐκτελέσεως συμπίπτει. Ἔπειτα οἱ τύποι καὶ οἱ χαρακτῆρες τοὺς ὁποίους παρουσιάζει εἶνε σχεδὸν ὅλοι ψευδεῖς, αὐθαίρετοι· τοὐλάχιστον ὁ Γενικὸς Γραμματεύς, ὁ ἄξεστος φουστανελλᾶς ἐπαρχιώτης ὁ ἐρχόμενος ἀμέσως εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς ἀνώτατος ὑπάλληλος καὶ μεταβαλλόμενος εἰς λεπτεπίλεκτον ἀριστοκράτην, εἶνε μᾶλλον ὄνειρον ἢ πραγματικότης. Ἐκτὸς τούτου ἔχει ὑπόθεσιν τετριμμένην, εἰς ἄκρον ἀπίθανον, ἄνευ πλοκῆς δυναμένης νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἄνευ σκηνικῆς οἰκονομίας. Ἀλλὰ πρέπει νὰ εἴμεθα δίκαιοι· ἡ κωμῳδία ἔχει μερικὰς χαρακτηριστικὰς σκηνάς, ὡραίας καὶ πρωτοτύπους καὶ εἶνε κατεσπαρμένη μὲ εὐφυολογήματα ἐπίκαιρα, πολλὰ τῶν ὁποίων εἶνε ἐπιτυχέστατα. Ὁ κ. Καπετανάκης εἶνε ἄξιος πολλῆς ἐνθαρρύνσεως ὡς παρέχων τὴν ἐλπίδα νὰ γράψῃ εἰς τὸ μέλλον καὶ τελειότερα ἔργα.

✣

Τὸ ρεῦμα τῆς ἀποτυχίας τὸ ἀκατάσχετον παρέσυρε καὶ αὐτὸν τὸν κ. Κορομηλᾶν. Ἡ Ἀγάπη τῆς Λουλούκας, τὸ τελευταῖόν του κωμειδύλλιον, διδαχθὲν τὸ παρελθὸν Σάββατον ὑπὸ τοῦ θιάσου Τσοῦλαρη, ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ζωηρότατα. Εἴτε διότι δὲν ἐπαίχθη καλά, εἴτε διότι εἶχε πολλὰ θεολογικὰ πράγματα μέσα, εἴτε διότι ἡ μουσική του ἦτο τετριμμένη, εἴτε διότι ἔχει ἀντιπαθείας καὶ ἀπαντᾷ ἀντίδρασιν ὁ κ. Κορομηλᾶς κατὰ τὴν πρώτην τῶν ἔργων του, εἴτε διότι αὐτὸ ἔτυχε κατώτερον τῶν μέχρι τοῦδε τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως—δὲν ἠξεύρομεν διατί, ἀλλὰ τὸ γεγονὸς εἶνε ὅτι ἡ Ἀγάπη τῆς Λουλούκας ἀπέτυχε, δὲν ἤρεσεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ εἰς τοὺς ὀλίγους καὶ εἰς τοὺς πολλούς, σχεδὸν διόλου.

Ὡς ἔργον οὔτε εἰς ἡμᾶς ἤρεσε πολὺ-πολὺ ἡ Ἀγάπη τῆς Λουλούκας. Εἶνε φάρσα ὄχι νόστιμη, μὲ πλοκὴν δαιδαλώδη, μὲ χαρακτῆρας παραδόξους, μὲ ὑπόθεσιν ἰδιόρρυθμον, ἀπιθανωτάτην, ἀνεκδιήγητον, φορτωμένην ἀπὸ εὐφυολογίας, αἱ περισσότεραι τῶν ὁποίων εἶνε βεβιασμέναι ἢ κοιναί. Εἶνε ὅμως γεγραμμένη μὲ τὴν συνήθη σκηνικὴν τέχνην τοῦ κ. Κορομηλᾶ, τοῦ μόνου ἐκ τῶν δραματικῶν μας συγγραφέων γνώστου τελείου τῆς σκηνῆς καὶ ἱκανοῦ νὰ παρουσιάσῃ καὶ τὰ τερατωδέστερα πράγματα ὑπὸ τύπον τεχνικῆς ἀληθείας. Διὰ τοῦτο, ὑπὸ ἄλλας συνθήκας, νομίζομεν ὅτι καὶ ἡ Ἀγάπη τῆς Λουλούκας ἐδύνατο ἴσως νὰ ἐπιτύχῃ.

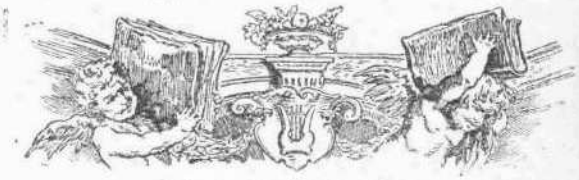

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φιλολογικά

Ὑπὸ τοῦ κ. Νορντάου ἐξεδόθη ἐν Βερολίνῳ βιβλίον σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον *Ἐκφύλισις* (Entartung) διὰ τοῦ ὁποίου ὁ συγγραφεύς, ἀκολουθῶν τὰς θεωρίας τοῦ Λομπρόζου, Μορέλ καὶ λοιπῶν, προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὅλοι οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς εἶνε ἔκφυλοι, ἂν ὄχι ἐντελῶς παράφρονες, ἀλλὰ ρέποντες πρὸς τὴν παραφροσύνην. Τὸ συμπέρασμα τοῦ κ. Νορντάου ἔχει αὐτολεξεὶ ὡς ἑξῆς: «Ἡ Ἐπιστήμη δὲν ἐδίστασε νὰ καταρρίψῃ τὴν Πίστιν, τὴν πολὺ τῆς Τέχνης ὠφελιμωτέραν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα· δὲν θὰ διστάσῃ λοιπὸν νὰ παταξῇ καὶ τὴν Τέχνην, τὴν ἡμέραν καθ' ἣν θέλει πεισθῇ ὅτι ἡ Τέχνη κατήντησε μία ἀδυναμία, μία νόσος τῆς ἀνθρωπότητος». Τὸ ἔργον τοῦ κ. Νορντάου, μεγίστην ἐμποιοῦσαν ἐντύπωσιν, εἶνε διῃρημένον εἰς πέντε μέρη. Τὸ πρῶτον ἐπιγράφεται Fin de siècle καὶ ἐξετάζει τὴν παρὰ τῷ κοινῷ ὑποδοχὴν τῶν σημερινῶν συγγραφέων καὶ ἀποτελεῖ τὴν αἰτιολογίαν τῆς νόσου. Τὰ τρία ἄλλα μέρη ἐπιγραφόμενα *Μυστικισμός*, *Ἐγωτισμὸς* καὶ *Ρεαλισμός*, πραγματεύονται κυρίως περὶ τῶν ἐκφύλων συγγραφέων, τὸ δὲ τελευταῖον *Εἰκοστὸς Αἰὼν* εἶνε ἡ πρόγνωσις καὶ ἡ θεραπεία τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτῆς ἐκφυλίσεως.

— Ἀπεβίωσε κατ' αὐτὰς ὁ Βύρζαβ, αὐστριακὸς φιλόλογος διακριθεὶς ἐπὶ ἐκτάκτῳ φιλοπονίᾳ, ὁ μόνος συγγραφεὺς τοῦ ἑξηκοντατόμου *Λεξικοῦ τῆς Αὐστριακῆς Αὐτοκρατορίας*, διὰ τὸ ὁποῖον εἰργάσθη τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη καὶ τοῦ ὁποίου ὅταν ἐξεδόθησαν οἱ τελευταῖοι τόμοι, οἱ πρῶτοι εἶχον παλαιωθῆ. Εἰς τὸ τέλος τοῦ τελευταίου ὁ Βύρζαβ ἔγραψε τὰ ἑξῆς: «Δόξα τῷ Θεῷ τὸ ἔργον συνετελέσθη. Μόνος ἐγὼ ἔγραψα τοὺς ἑξήκοντα τόμους καὶ αἱ χεῖρές μου κατάκοποι ἐκ τῆς ἐργασίας ἀναπαύονται νῦν».

— Ὁ ἐν Βερολίνῳ γνωστότατος καθηγητὴς τῆς Θεολογίας Ἀδόλφος Χάρνακ ἐξέδοτο τὸν Α' τόμον τῆς Ἱστορίας τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς Φιλολογίας μέχρι τοῦ Εὐσεβίου.

— Ὁ γερμανὸς καθηγητὴς Κάπες ἐκδίδει προσεχῶς *Ἀριστοτελικὸν Λεξικόν*, ἐν ᾧ θὰ ἑρμηνεύωνται ὅλοι οἱ φιλοσοφικοὶ ὅροι οἱ ἀπαντῶντες εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους.

— Ἐν Λονδίνῳ ἐτελεύτησεν ὁ Μύλλερ Στρῶδιγκ, κριτικὸς ἔξοχος καὶ ἰδιόρρυθμος, προσπαθήσας νὰ κλονήσῃ τὴν πρὸς τὸν ἱστορικὸν Θουκυδίδην πίστιν διὰ τῶν περιφήμων αὐτοῦ *Θουκυδιδείων Συζητήσεων*. Ἐκ τῶν καλλίστων αὐτοῦ συγγραμμάτων θεωρεῖται ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ τὸ περὶ Ἀριστοφάνους.